

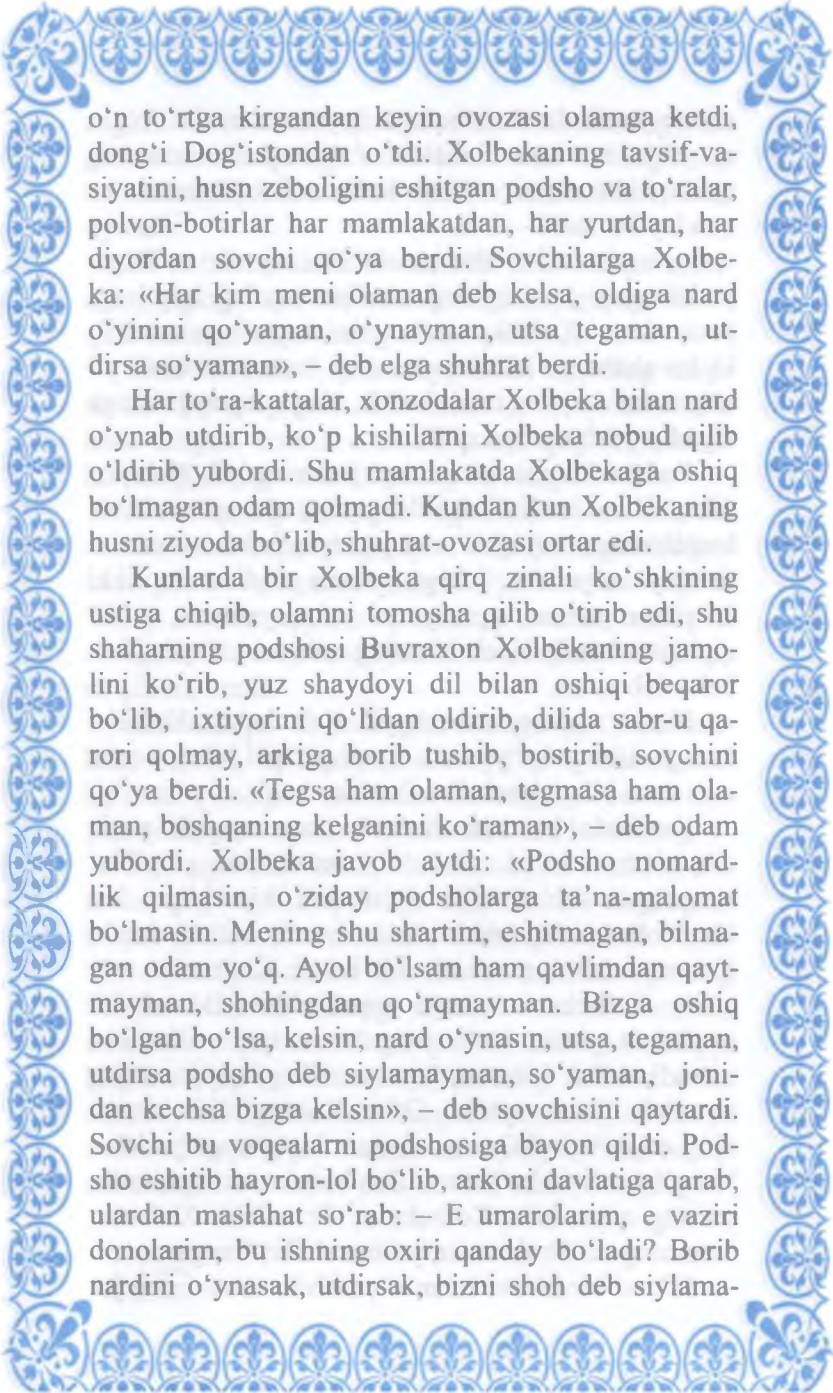

Kuntug'mish

No'g'oy podsholaridan Avliyoyi Qoraxon degan bor ekan, laqablari Qilichxon ekan, shu vaqtning odamlari Avliyo ota derdi. Shul azizning bir yolg'iz o'g'li bor edi, undan boshqa bolasi yo'q edi. Otini Kuntug'mish to'ra der edi. O'n to'rtga kirguncha ilm-hunar, kasb-kamolot hosil qilib, o'n to'rtidan o'tgandan keyin sipohlik ishlariga yuz keltirib, qilich chopmoq, miltiq otmoq, chirishbozlik, ko'pkaritozlik, nayzadastlik, garovbastlik ishlariga ko'shish qilib, qirqta yigitni yoniga olib, goh tovg'a, goh ovga shikor qilib yurar edi.

Shahri Zangar degan shaharning podshosining otini Buvraxon der edi. Buvraxonning ikki vaziri bor edi. Birovining otini Shoir vazir der edi, birovinini Tohir vazir der edi, ikkovi aka-uka edi. Bular irim qilib niyat qilib edi: «Bizlarga farzand bersa, o'g'il bo'lsa bir-biriga qo'lqanot bo'lsin, qiz bo'lsa do'st bo'lsin».

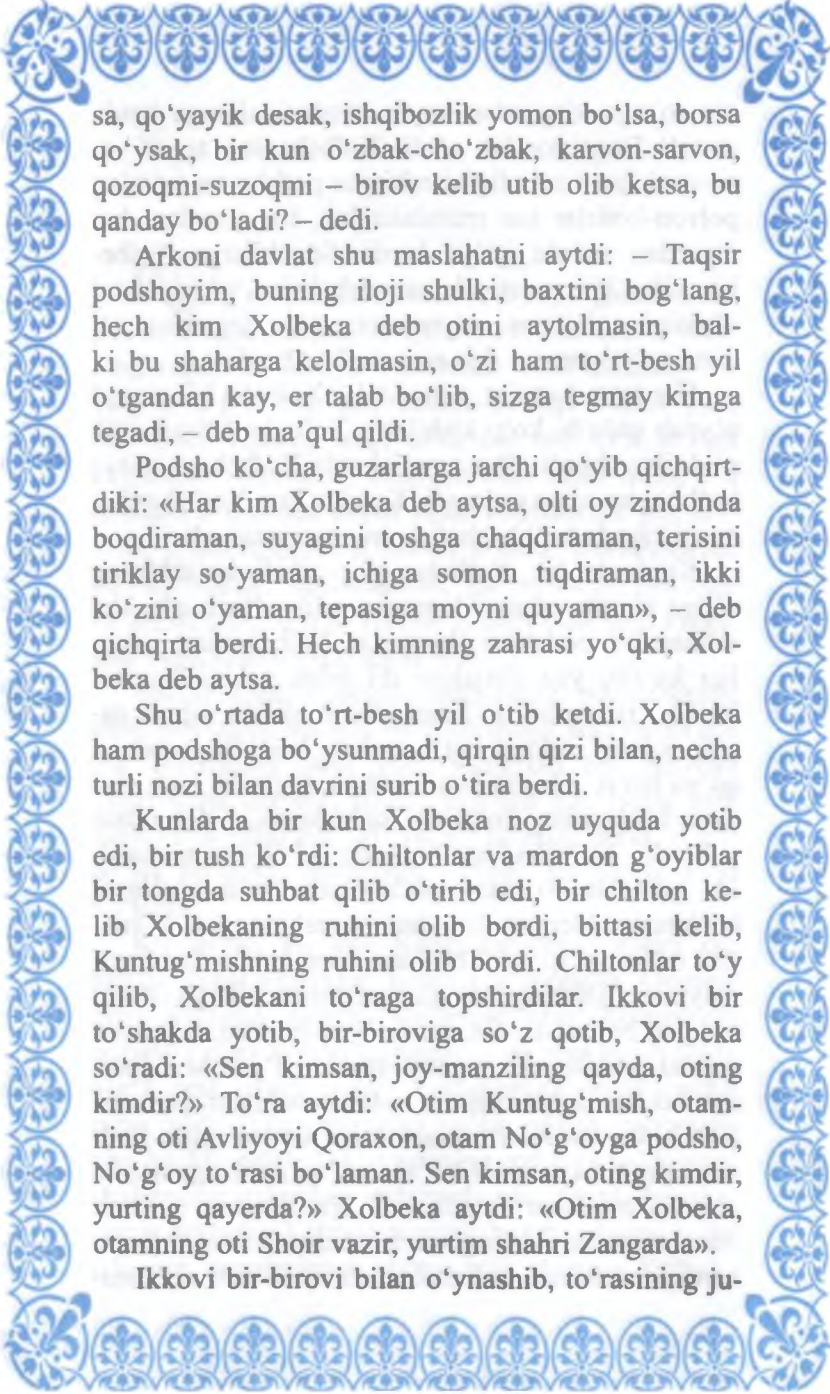
Kunlardan bir kun Shoir vazirning xotini qiz tug'di, Tohir vazirning xotini o'g'il tug'di. Qizning otini Xolbeka qo'ydi, o'g'ilning otini Xolmo'min qo'ydi. Lekin Xolmo'minning enasi qora bosib o'ldi, o'g'li etak ostida qoldi. Xolbekaning enasi emizib katta qildi. Bular shirxo'ra bo'lib, nikoh yurmaydigan bo'lib qoldi. Ikki vazirning avvalgi va'dalarini shaharning odamlari eshitgan edi. Mardumi shahar: «Xolbeka Xolmo'minning baxshandasi», – der edi, sut emishganini bilmas edi. Ammo Xolbeka

o'n to'rtga kirgandan keyin ovozasi olamga ketdi, dong'i Dog'istondan o'tdi. Xolbeking tavsif-vasiyatini, husn zeboligini eshitgan podsho va to'ralar, polvon-botirlar har mamlakatdan, har yurtidan, har diyordan sovchi qo'ya berdi. Sovchilarga Xolbeka: «Har kim meni olaman deb kelsa, oldiga nard o'yinini qo'yaman, o'ynayman, utsa tegaman, utdursa so'yaman», – deb elga shuhrat berdi.

Har to'ra-kattalar, xonzodalar Xolbeka bilan nard o'ynab utdirib, ko'p kishilarni Xolbeka nobud qilib o'ldirib yubordi. Shu mamlakatda Xolbekaga oshiq bo'lmagan odam qolmadi. Kundan kun Xolbeking husni ziyoda bo'lib, shuhrat-ovozasi ortar edi.

Kunlarda bir Xolbeka qirq zinali ko'shking ustiga chiqib, olamni tomosha qilib o'tirib edi, shu shaharning podshosi Buvraxon Xolbeking jamolini ko'rib, yuz shaydoyi dil bilan oshiqi beqaror bo'lib, ixtiyorini qo'lidan oldirib, dilida sabr-u qarori qolmay, arkiga borib tushib, bostirib, sovchini qo'ya berdi. «Tegsa ham olaman, tegmasa ham olaman, boshqaning kelganini ko'raman», – deb odam yubordi. Xolbeka javob aytdi: «Podsho nomardlik qilmasin, o'ziday podsholarga ta'na-malomat bo'lmasin. Mening shu shartim, eshitmagan, bilmagani odam yo'q. Ayol bo'lsam ham qavlimdan qaytmayman, shohingdan qo'rqmayman. Bizga oshiq bo'lgan bo'lsa, kelsin, nard o'ynasin, utsa, tegaman, utdursa podsho deb siylamayman, so'yaman, jonidan kechsa bizga kelsin», – deb sovchisini qaytardi. Sovchi bu voqealarni podshosiga bayon qildi. Podsho eshitib hayron-lol bo'lib, arkoni davlatiga qarab, ulardan maslahat so'rab: – E umarolarim, e vaziri donolarim, bu ishning oxiri qanday bo'ladi? Borib nardini o'ynasak, utdursak, bizni shoh deb siylama-

sa, qo'yayik desak, ishqibozlik yomon bo'lsa, borsa qo'ysak, bir kun o'zbek-cho'zbek, karvon-sarvon, qozoqmi-suzoqmi – birov kelib utib olib ketsa, bu qanday bo'ladi? – dedi.

Arkoni davlat shu maslahatni aytdi: – Taqsir podshoyim, buning iloji shulki, baxtini bog'lang, hech kim Xolbeka deb otini aytolmasin, balki bu shaharga kelolmasin, o'zi ham to'rt-besh yil o'tgandan kay, er talab bo'lib, sizga tegmay kimga tegadi, – deb ma'qul qildi.

Podsho ko'cha, guzarlarga jarchi qo'yib qichqirt-diki: «Har kim Xolbeka deb aytsa, olti oy zindonda boqdiraman, suyagini toshga chaqdiraman, terisini tiriklay so'yaman, ichiga somon tiqdiraman, ikki ko'zini o'yaman, tepasiga moyni quyaman», – deb qichqirta berdi. Hech kimning zahrasi yo'qki, Xolbeka deb aytsa.

Shu o'rtada to'rt-besh yil o'tib ketdi. Xolbeka ham podshoga bo'ysunmadi, qirquin qizi bilan, necha turli nozi bilan davrini surib o'tira berdi.

Kunlarda bir kun Xolbeka noz uyquda yotib edi, bir tush ko'rdi: Chiltonlar va mardon g'oyiblar bir tongda suhbat qilib o'tirib edi, bir chilton kelib Xolbekaning ruhini olib bordi, bittasi kelib, Kuntug'mishning ruhini olib bordi. Chiltonlar to'y qilib, Xolbekani to'raga topshirdilar. Ikkovi bir to'shakda yotib, bir-biroviga so'z qotib, Xolbeka so'radi: «Sen kimsan, joy-manziling qayda, oting kimdir?» To'ra aytdi: «Otim Kuntug'mish, otamning oti Avliyoyi Qoraxon, otam No'g'oyga podsho, No'g'oy to'rasi bo'laman. Sen kimsan, oting kimdir, yurtning qayerda?» Xolbeka aytdi: «Otim Xolbeka, otamning oti Shoir vazir, yurtim shahri Zangarda».

Ikkovi bir-birovi bilan o'ynashib, to'rasining ju-

zugini¹ Xolbeka olib qo'liga soldi; Xolbekaning uzugini to'ra olib qo'liga soldi. Shu kecha Kuntug'mish ham shunday bir tush ko'rdi. Shu ishda ikkovi ham uyondi.

To'ra bir oh tortib, bu dardini hech kimga aytolmay, nisinga² qarasa, boshqa nigin; qog'ozga muhr qilib bossa, Xolbekaning oti chiqadi.

Xolbeka ham uyqudan uyg'onib, to'raning ishqida ilonday to'lg'onib, aslo orom-qarori qolmadi. Bu ham uzugini ko'rsa, o'ziniki emas; qog'ozga bosib ko'rsa, Kuntug'mish to'raning oti chiqadi.

Xolbekaning Bahragul degan kanizi bor edi, ak-sari sirlarini Bahragulga aytar edi. Bahragul Xolbekaning bezovtaligini anglab: – Oybibim, seni ilgari-larday ko'rmayman, xotiringning mushavvashligini menga bildirsang, tanda jonim bor, tadorikini – ilojini qilsam kerak.

Xolbeka: – E Bahragul, menga bir dard tekkan, iloji ne bo'lishi aslo sira yo'q, – deb niginni ko'rsatib, ko'rgan tushlarini Bahragulga bir-bir bayon qilib, yana aytdi: – Bir suratkashni keltirsang.

Bahragul olib keldi, Xolbeka oyim o'zining suratini qog'ozga naqqoshga soldirib, bir sandiqcha tayyor qilib, ichini mumlab, sirtini tillo bilan berkitib, o'zining sochidan bir tola soch olib, to'raning uzugini o'zining suratiga o'rab, necha arzi-hollarini ham arz qilib, sandiqni qulflab, kalitini sandiqqa bog'lab (bir katta daryo shaharning ichidan o'tar edi), Xolbeka shahardan chiqib, shu sandig'ini suvga solib: «Shu ko'rgan tushim rahmoniy bo'lsa, oshiqma'shuqlik avvaldan pok bo'lsa, xudoyo xudovan-

¹ Uzuk.

² Uzuk.

do, shu sandig'im senga omonat, to'radan boshqaga tegmasin», – deb daryoga ravona qildi. Falakning sinoati bilan necha kun, necha vaqtlar oqib, hech kimning qo'liga tushmay, No'g'oyga doxil bo'ldi. Endi to'radan so'z eshiting.

To'ra qirq yigiti bilan daryoning yoqasida shikor qilib yurib edi. To'raning ko'ziga bir sandiq ko'rindi. Yigitlariga aytdi: – Ot solib olib chiqinglar.

Yigitlar Kuntug'mishga arz qildiki: – Daladan har narsa qo'limizga tushsa, siz podsholik deb olib qo'yasiz, biz xizmatkorlaringiz quruq qolamiz. Bu molni bir shart bilan olib chiqamiz, taqsir, shu sandiqni bo'lamiz, ichini olasizmi, yo tishini?

To'ra aytdi: – Sizlar saylab olinglar.

Yigitlar bir-biriga qarab, ittifoq qilib: – Tishi tilla ekan, bizlar tishini olamiz, – dedi.

To'ra aytdi: – Biz ichini olamiz.

Bir yigit ot solib olib chiqdi. Kaliti ham og'zida ekan, ochib ko'rdilar. Ichidan bir qog'oz chiqdi, qog'ozni yozib ko'rsa, Xolbeka oyimning to'lgan kamoli, oyday jamoli munavvar bo'lib turibdi. Shahzoda ko'rgan hamono tushida ko'rgan mahubini tanib, ichki dardini hech kimga aytolmay yurgan edi, suratini ko'rgandan kay, osang, ustiga posang, hazor ustiga ponsad bo'lib, bir ishqiy yuz bo'lib, toqat keltirolmay, behush bo'lib yiqildi. Qirq yigit shoshib, dami ichiga tushib, aqlidan adashib, barisi chuvlashib, to'rani o'rtaga olib, hay-hayni solib: – Ko'zingni och! – dedi. To'rani aslo o'ziga keltirolmadi. Oxir ikki otga saraja qilib, manzilga olib keldilar.

Qoraxon bechora yolg'iz farzandini bu holda ko'rib, yoqasini pora-pora qilib, qushnochni olib kelib qoqdirib, baxshini olib kelib boqdirib, mullani olib kelib o'qitib, eshonni olib kelib halqa qilib qara-

ta berdi. O'g'liga aslo naf qilmadi. Qoraxon podsho o'g'lining oldida betoqat bo'lib: – Nega ko'zingni ochib gapirmaysan? – deb shuncha iltijo qildi, o'g'li bilmadi, shu qushnochlardan bir ayyori bor edi. To'raning vujudidan kasal topmay, ishqdan gumon qilib, podshoga aytdi:

– Siz dalaga chiqib turing.

Qushnoch qirq yigitini hozir qilib, bir-ikki-uch piyola sharobni to'raga berdi. Sharobning kayfi bilan to'ra ko'zini ochib qarasa, qirq yigiti yig'lab, o'rta olib o'tiribdi. To'ra ishq dardini pinhon tutolmay, yigitlariga qarab, bir so'z aytib turibdi.

So'zi budir:

Bog' ichinda olma-anor istaydir,
Bo'yi mahbub, mushki dildor istaydir,
Qadrdonlar, birga yurgan beklarim,
Do'stlar-ay, ko'ngil bir yor istaydir.

Xizmatimda yurgan bas bir poralar,
Zulfi chin-chin, satta qoshi qoralar,
Kichiklikdan birga yurgan jo'ralar,
Do'stlar-ay, ko'ngil bir yor istaydir.

Qatorda yuk tortgan norcha lo'klarim,
Dushmanga ketmagay or-u keklarim,
Sirdoshlarim, vallomatim, beklarim,
Do'stlar-ay, ko'ngil bir yor istaydir.

Beklarim, qilmanglar bag'rimni kabob,
G'aribning ko'nglini ovlamoq savob,
Ertaroq podshodan olinglar javob,
Do'stlar-ay, ko'ngil bir yor istaydir.

Quloq songlar bu to'raning tiliga,
Bulbul oshno bo'lar bog'ning guliga,
O'zlaring chog'langlar Zangar yo'liga,
Do'stlar-ay, ko'ngil bir yor istaydir.

Alqissa, Qoraxon podsho o'g'lining dardini ishqdan bilib, ko'ngli buzilib, yurak-bag'ri ezilib, qaddi bukilib, ko'zidan yoshi to'kilib, o'g'liga qarab, bir so'z aytib turibdi:

Falak peshtoqidan uchgan yulduzim,
Ulug' daryolardan chiqqan qunduzim,
Har so'zingdan tandagi jon aylansin,
Ne tilovman¹ tilab olgan yolg'izim.

Ot chopmoqqa qoyim Xizming dashi,
Xizr Ilyos doim mardning yo'ldoshi,
Och ko'zing, boshingni ko'tar, yolg'izim,
Bir yor uchun yotarmikan mard kishi?

Dam shu damdir, o'zga damni dam dema,
Shukur qilgin, davlatingni kam dema,
Bir yor uchun yotarmikan mard kishi,
Bir yor bo'lsa, bolam, yordan g'am yema.

No'g'oyning qizini barin jiydiray²,
Sanam qizlar qora zulfin tuydiray,
Bir yor uchun, bolam, aslo g'am yema,
Bitta tugul, yuz suluvni suydiray.

Uzoq yo'ldan yaxshi tulpor chopilar,
Yov ko'rsa, botirlar qalqon jomilar³,
Bitta tugul yuzta suluv suydiray,
Chin suluvlar No'g'oyimdan topilar.

Eshitib ol, bu otangning so'zini,
Do'st-dushmanga tuban qilma yuzini,
Yig'dirayin No'g'oyning ulli-qizini,
Obberay qizlarning jodu ko'zini.

¹ *Tilak bilan.*

² *Yig'diray.*

³ *Yopilar.*

Ko'kragingma solma qayg'u-alamni,
Ko'zlari qambarday qoshi qalamni,
Bir yor uchun aslo, bolam, g'am yema,
Obberay paridan ortiq sanamni.

Alqissa, Qoraxonning bu so'zini o'g'li eshitib, yigitlariga buyurdi: – Kechagi qog'ozdagi suratni otamga ko'rsatinglar. Yigitlari suratni ko'rsatdi. Qoraxon qarasa, qog'ozda bir qiz turibdi qayqayib; qoshini kerib, labini burib, chikka bel bo'lib, shirin qilib kulib, taraqqos boylab, suqsurday bo'ylab, to'vusday taranib, bellari buralib turibdi. Qoraxon insof qilib qarasa, No'g'oy yurtining qizi tuva¹, yer yuzining barnolari bir tola mo'yiga arzimaydi. Qoraxon bildiki, to'raning ilojini qilolmas, to Zangar bormasa, Xolbekadan boshqani xohlamas. Podsho noiloj, nochor javob bermoqchi bo'lib, lashkarlarini yig'ib, har dastasidan bittadan, qirq yigit ayirib berdi. Qirq xachirga zar ortib, aytdi: – E farzand, burungilardan bir so'z bor: «Musofirchilikda yo zar yarar, yo zo'r yarar kuningga», – degan ekan. Zarga kelsa, xachirdagi pulni ayama, zo'rga kelsa, qirq yigitga buyursang, xudodan kelgan ajal bo'lmasa, bandadan kelgan ajaldan bir-ikki-uchga dovur ayrib olar. Bor, bolam, ollo yoring bo'lsin, pirlar madadkoring bo'lsin, sog' borgaysan, salomat kelgaysan, omin ollohu akbar, – deb oq fotiha berdi.

To'ra qirq yigitini birga olib, xachirlarini yo'lga solib, necha vaqt, necha soatlar yo'l yurib, Zangarga doxil bo'ldi. Kelsa, darvoza berkilgan ekan. To'ra: darvozani och, – deb darvozabon, bobo qo'rboshiga qarab bir so'z dedi:

¹ *Tugul.*

Tog'laringni boshin chalgan tuman-a,
Tiriklik barchaga besh kun gumon-a,
Ot horitib uzoq yo'ldan kelaman,
Och darvozangni, darvozabon-a.

Falakning dastidan keldim omon-a,
Bu dunyoda tirik ayrilgan yomon-a,
Ot horitib uzoq yo'ldan kelaman,
Och darvozangni, darvozabon-a...

Beklar minar bedov otning tolmasin,
Bemahalda mol dalada qolmasin,
Ochgin darvozangni, bobo qo'rboshi,
Molim qolib, o'g'ri zolim olmasin.

Darvozabon to'raning bu so'zini eshitib: –
O'zbek, ko'p baqirma, hammaning kayfini uchirib
yuborma, bemahalda senga kim darvozani ochadi,
barvaqt kel, – deb turmoqqa erinib, to'raga achchiq
etib, bir so'z dedi:

Qanday odam eding kelgan bemaza,
Darvozamning to'garagi andoza.
Ketgin har kim bo'lsang, qolma yo'lingdan,
Kun chiqmayin ochilmaydi darvoza.

Toza gulsan, oftob tegib so'lmagin,
Mavj urib daryoday toshib to'lmagin,
Kun chiqmayin ochilmaydi darvoza,
Ketgin, har kim bo'lsang, yo'ldan qolmagin.

Qatoringga tirkab qo'ygin noiringni,
Nor ustiga yuklab qo'ygin zaringni,
Kun chiqquncha yota bergin dalada,
Ehtiyot qip qo'y-da xizmatkoringni.

To'ra darvozabonni qaytarib bir so'z degani:

Ichkilik sharbatin ichmay mast bo'ldim,
Qayda g'anim bo'lsa, anga qasd bo'ldim,

Ochgin darvozungni, bobo qo'rboshi,
Xudoni o'rtaga solib do'st bo'ldim...

Zerikmaydi kishi, bo'lsa yo'ldoshi,
Xafadir yo'lovchi, birgina boshi,
Sabab bilan kelib edim shahringga,
Qiyomatlik do'st bo'laylik, qo'rboshi.

Nasib qilsa, hali necha kelarman,
Har kelganda avval seni ko'rarman,
Qiyomatlik do'stim dedim o'zingni,
Endi sening yaxshiliging bilarman.

Mard bo'lsang sen, darvozungni ocharsan,
Ichki simi nega chetga socharsan,
Qiyomatlik do'stim dedim o'zingni,
Nomard bo'lsang, shunday do'stdan qocharsan.

Qo'rboshi bobo uch yuz o'ttizga kirgan edi. Daqqi Yunusni ko'rgan edi, necha safar shayton bilan bahslashganda firib bergan edi, qarilikni bo'yniga olmay, doim bo'zbola bo'lib yurgan edi. «Bu o'zbek mug'ambir ekan, jon yerimdan ushladi. Ko'rganim yo'q edi, eshitar edim, do'st bo'lar emish, xudoni o'rtaga solar emish, qaysisi qaytsa, xudoga urdirar emish, noqulay aytib soldi, tag'i xudoga chet bo'lib, o'zimni urdirib, yosh boshim bor, juvonmarg bo'lib ketmayin», – deb joyidan tura keldi. Qulfning kalitini olib, darvozungning ostiga kelib, siyg'alab qarasa, qirq xachir entikib, terlab, zarlarini ko'tarolmay, tipirlab turibdi. Bobo xachirlarni ko'rgandan: «Menga xudo bergan ekan, bir-ikki-uch yil ilgari Chin-Mochindan shu boyvachcha kelib edi, u darvozadan doxil bo'lib edi, shu guzarning bari zardor bo'lib qolib edi, shu boyvachchanning o'zginasi», – deb darvozani ochib yubordi. Qirq xachir bitta-bitta kirib, bobo ko'rib: «Sad ofarin zardor

bo'lganingga», – deb turib edi, qirq yigit ko'kmak temir bo'lib, to'planib kirib edi; boboning aqli shoshib, damidan adashib, hisobi ketib, qulog'i bitib, burnining (suvi) oqib, betiga yog'ib, iyagi qaltirab, ko'zi yaltirab: «Har darvozadan qirq yigitdan kirsas, tong otmay arkni olib qo'yadi», – deb to'raning jilovini juppay ushlab, ko'zini yoshlab, qaydan bo'lasan, deb do'stiga bir so'z aytdi:

Ol-ol bo'lsin, ol-ol bo'lsin, ol bo'lsin,
Yarashiqqa mingan oting dol bo'lsin,
Sening tarzing bu yerlarga kelmaydi,
So'ylagil, jon do'stim, senga yo'l bo'lsin?

Menga aytgin urug'ingni, otingni,
Bayon bergin, do'stim, mamlakatingni,
Sening tarzing bu yerlarga kelmaydi,
Otang kim, enang kim, aytgin zotingni.

Jon do'stim, qayerda o'sgan diyoring,
Kuygan qulsan, chiqar oh bilan zoring,
Bayon ber, jon do'stim, mamlakatingni,
Bu yerlarga ne deb tushdi guzaring?

Paydo bo'lding ikki gavhar donadan,
Parvoz qilib uchding manzilxonadan.
Yo'l bo'lsin, jon do'stim, bizning ellarga,
Senday o'g'lon kam-kam tug'ar enadan.

Xudoyim beribdi sini simbatdi,
Tag'in bersin oda bo'lmas davlatdi,
Senday o'g'lon kam-kam tug'ar enadan,
Bilangiz temirdan, panjang po'latdi(r).

O'zing sardor ekan, sardor saboqli,
Ot ustiga mingan kuni o'moqli,
Qarchig'ay kelbatli, burgut qaboqli,
Xaloyiqqa yomon kuni kerakli,

Tuyg'unday surating, lochin yurakli,
Sherdayin hayqirgan, arslon bilakli.

Ot chopilar baland tog'ning pastidan,
Jon qutulmas azroilning qasdidan.
Ne sababdan kelding bizning ellarga?
Yolg'on dema, do'stim, so'yla rostidan.

Shahzoda do'stining so'ziga javob berib, qo'rqanini bilib, bir so'z dedi:

Jon do'stim, No'g'oydir o'ynagan joyim,
Sabil bo'lib qoldi tilla saroyim,
Izlab keldim Xolbekaday sanamni,
Yurtingda bormikan Xolbeka oyim?

Ko'zlari qoradir, qoshi qalamdi(r),
Ko'kragimga solgan qayg'u-alamdi,
Yurtingda bormikan Xolbeka oyim,
Izlab keldim Xolbekaday sanamdi.

Eshitib ol, menday do'sting so'zini,
Izlab keldim Shoir vazir qizini,
Yurtingda bormikan Xolbeka oyim,
Ot ko'targan Xolbekaning o'zini.

Alqissa, bobo qo'rboshi avvalgi qo'rqqani qo'rqanmi, Xolbekaning otini eshitib, siyib-siyib yubordi. «Bachchag'ar loppi o'zbak, qaysi go'rdan mening ajalimga kelgan ekan, meni xudo urgan ekan», – deb do'stiga qarab: – Sen bu shaharning rasmini bilmaysan, shu bachchag'ar kasofatning otini ayta ko'rma, bundan bulayga aslo aytma. Mendan boshqa eshitmasin, – deb bir so'z dedi:

Otdan tushgin, bo'lg'in do'stingga mehmon,
Bu so'zlaring meni qildi sargardon.

Xon eshitsa, do'stim, tayin, o'ldirar,
Ayta ko'rma, oti qursin, ko'p yomon.

Armon bilan bilmaganing bildirar,
Xanjar chekib, qora bag'ring tildirar,
Ayta ko'rma, oti qursin, ko'p yomon,
Xon eshitsa, do'stim, tayin, o'ldirar.

Oqizar ko'zingdan selob yoshingni,
Yig'latar ortingda emikdoshingni,
Ayta ko'rma, oti qursin, ko'p yomon,
Xon eshitsa, tayin, kesar boshingni.

Toza gulsan, oftob tegib so'lmagin,
Mavj urib daryoday toshib to'lmagin,
Otdan tushgin, aslo aytma, otini,
Armon bilan, jonim do'stim, o'lmagin.

To'ra qo'rboshining bu so'zlariga achchig'i ke-
lib: – Sening aytgan nomardlaring boshqadir, – deb
bobo darvozabonga qarab, javob berib, bir so'z dedi:

Foni (dunyo) barcha quldan o'tarmi,
Behbudi yo'q, kunma-kundan batarmi,
Uch oychalik yo'ldan yor izlab kelib,
O'larman, deb yorni ko'rmay ketarmi?
Do'st bo'lsang, Xolbekadan xabar ber.

Ot chopmoqqa qoyim Xizrning dashi,
Otlarni koyitar tog'larning toshi,
O'laman deb qaytarmikan mard kishi,
O'limdan qo'rqmoqlik xumsaning ishi,
Do'st bo'lsang, Xolbekadan xabar ber.

Oqizib ko'zimdan qonli yoshimni,
Mard o'g'lonman, haq o'ngarsin ishimni,
Men No'g'oydan ot ustiga minganda,
Yo'liga dov qo'ygan yolg'iz boshimni.
Do'st bo'lsang, Xolbekadan xabar ber.

Haqiqat do'stim, deb so'zladim seni,
Qilichdan seskanmas botirning tani,
O'laman, deb qaytarmikan mard kishi,
Jon do'stim, nomard deb chog'lama meni,
Do'st bo'lsang, Xolbekadan xabar ber...

Bobo qo'rboshi: – Bachchag'ar, otdan tush endi. Bu kun yot, erta tong otsin, kunduz bo'lgan so'ng borasan, shu yoringni ko'rasan, ko'zi tushsa o'lasan, u yog'ini o'zing bilasan, – deb tushirib, qirq yigitini mehmonxonaga kirgizib, xachirlarni, mehmonlarni joylab, do'stini siylab, xizmat qila berdi.

Beklar yotdi, qo'rboshi uyiga ketdi. Qo'rboshi xotiniga: – Men bir o'zbek bilan do'st bo'lib qoldim. Shuning kasofati bilan o'lmay qolsam, mingga kirar edim. Bola-chaqalarimiz bilan o'lim ketamiz. Shu bachchag'ar loppo o'zbek qayoqdan kelib qoldi, – deb yotib qoldi. To'raning yigitlari yotib uxlab qoldi. Shahzodaning ko'ziga uyqu kelmay o'tirib edi, erta sahar turib, do'stining devoridan osilib, ichki hovlisiga qarab baqirib: – Tong otib ketdi, do'stim, Xolbekaga bormaymizmi? Hoy, – deb shovqin solib yubordi. Qo'rboshi ham chala jonsarak bo'lib yotib edi, do'stining tovushini eshitib, irg'ib turib: – Ko'p baqirma, borayotibman-ku, – deb chopib oldiga tushib, bir ko'chaga ravona bo'ldi. Besh-olti ko'chadan qirqib o'tib ketdi, bir katta ko'chaning ustiga borib: – Do'stim, shu ko'chadan adashma, boshqa yo'lga burilma, to'g'ri ko'shkisining oldiga borasan, aytganingni ko'rasan, ko'zi tushsa o'lasan, u yog'ini o'zing bilasan, – deb ketiga qaytdi.

Endi Kuntug'mish shu ko'cha bilan ravona bo'lib, qayerga borarini bilmay, past ko'cha, rost ko'cha, moxov ko'cha, pes ko'cha, o'zi qorong'i ko'cha, o'zingiz ko'rgan ko'p ko'cha – bir ko'chaga

solib ketdi. Shu yurgandan yura berdi, tushga dovur yurdi, chorsining ustidan borib qoldi. Shaharning bozori ekan, odamlar qumursqaday qimirlab yotibdi. To'ra kimdan so'rarini bilmay, bozordagi odamlarga baqirib, bizning yordan ko'rganlaring bormi? – deb bir so'z aytib turibdi:

Uzoqdan kelayotibman,
G'amning loyiga botibman,
E yoronlar, birodarlar,
Men yorimni yo'qotibman.

Necha darbanddan oshibman,
Olovday bo'p tutashibman,
E yoronlar, birodarlar,
Men yorimdan adashibman.

Bog'chadan gul tergan bormi,
Elda davron surgan bormi,
Yor daragin bergan bormi,
Xolbekadan ko'rgan bormi?

Past-pastgina past ko'chalar,
Holin bilmas bir nechalar,
Bedov mingan boyvachchalar,
Boyvachchalar, bekvachchalar,
Xolbekadan ko'rgan bormi?

Eshak haydagan bovalar,
Dardingga bormi davolar,
Kalava sotgan momalar,
Xolbekadan ko'rgan bormi?

Yig'layin qanotim sindi,
Qora baxtim qora do'ndi,
Do'kondagi juhud, hindi,
Xolbekadan ko'rgan bormi?

Bozordagi odamlar: «Bachchag'ar, kasofati o'z-bak qayoqdan keldi?» – deb savdo-sotig'iga qaramay qocha berdi. To'ra odamlar to'da bo'lgan yerga borib: «Xolbekadan ko'rgan bormi?» – deb so'rasa, odamlar qochib ketar edi.

Anda bir kampir bozorga kech kelib, yarim nimcha ipini qo'liga olib: «Tortmay olsang sotaman», – deb kalavafurushlar bilan janjal qilib o'tirib edi. Qarasa, bir yosh bachcha yo'lbarsday bo'lib: «Xolbekadan ko'rganing bormi?» – deb keladi. Kampir ko'rib: «Hay attang, bu bachcha bu elning rasmini bilmas ekan, bul uzoqdan kelgan ekan. Mabodo podshoning mulozim odamlariga ma'lum bo'lib nobud bo'lmasin», – deb joyidan irg'ib turib, to'raga qarab xezlab yurib, oyog'ining betini oyog'i bilan bosib, kifti bilan bir urib o'ta berdi. Shahzoda keyiniga qarasa, bir kampir ko'chaga qarab, qoshi bilan ishorat qilib ketib boradi. To'ra: «Shu kampir bir shumlikni biladi», – deb ortidan yura berdi. Kampir ko'p yo'llarga borib, u yoq-bu yoqqa qarab: – Sen qanday odam bo'lasan? – deb to'radan so'rab, bir so'z deb turibdi:

Zulfi zarafshonim, qaydin bo'lursan,
To'ti g'azalxonim, qaydin bo'lursan,
Seni tarzing bu yerlarga kelmaydi,
Tarafsiz polvonim, qaydin bo'lursan?

Paydo bo'lding qanday gavhar donadan,
Parvoz qilib uchding manzilxonadan,
Senday o'g'lon kam-kam tug'ar enadan,
E, durri yakdonim, qaydin bo'lursan?

Musofirsan, bolam, bizning ellarga,
Quloq solgin alvon-alvon tillarga,
Sening joying tar ochilgan gullarga,
Benom-u nishonim, qaydin bo'lursan?

Qararman, ko'nglingda qayg'uman dog'ing,
Ko'zlaring qambardir, bodom qobog'ing,
Bilaging temirdan, po'lat timog'ing,
Ajdarho nishonim, qaydin bo'lursan?

Aylanay, qayerda o'sgan diyoring,
Bu yerlarga ne deb tushdi guzaring,
O'z elingda kimdir shohi nomdoring?
Musofir mehmonim, qaydin bo'lursan?

Sen ham bir bog'chada bog'ning gulisan,
Otangman enangning jon-u dilisan,
Men bilgimda ulug' shohning ulisan,
E davri davronim, qaydin bo'lursan?

Alqissa, to'ra momoga aytdi: – E momo, Xolbekani bilasanmi? Men No'g'oy mamlakatidan uch oy yo'l yurib, shu bugun shahringga kelib turibman. Shahringning past-u balandini bilmayman; o'tim Kuntug'mish, otamning oti Avliyoyi Qoraxon, No'g'oy elining podshosi bo'ladi. Shunday No'g'oyday elimni, ota-enamni, xalq-qorindoshimni tashlab, shahringga Xolbekani izlab keldim.

Kampir aytdi: – E jonim bolam, oshiqligi qursin, boshga tushgan so'ng kishini devonalar qilib, el-yuridan ayirib, g'ariblar qilgan. Bu kimlarning boshiga tushmagan. Momongning ham boshiga ko'p tushgan. Esiz, davri-davronlar o'tib ketdi. Sen Xolbeka deb kelgan bo'lsang, Xolbeka mening qo'limda. Yozsam ketadi, yig'sam keladi. Yur, bolam, ikkovingni bir uyga qo'shib, oshiq-ma'shuqni murod-maqsadiga yetkazib, savobini ola qolayin, – deb uyiga ertib bordi. Kampirning bir uyi bor ekan, eshigi yo'q ekan, odamlar emaklab kiradigan teshigi bor ekan. To'ra qisila-qisila bazo'r kampirning uyiga kirdi. Kampir yugurib o'tib, bir juni qolmagan po'stakni to'raning

ostiga tashlab: – Bolam, palosning ustiga o‘t, – dedi. Shahzoda momoning uyining u yoq-bu yog‘iga qarab: «Xo‘b tentak bo‘ldik-da. Bu yerlarda Xolbekajonning o‘zi tugul, izi ham topilmas», – deb o‘ylab o‘tirdi. Anda kampir aytdi: – E xonzoda, siz uyda o‘tiring, men borib Xolbekani olib kela qolayin, qo‘yningga sola qolayin, ko‘p savob ola qolayin, – deb chiqib ketdi. Endi uyning sirtiga chiqib kampir o‘ylaydi: Xolbekaning qayoqda ekanin bilmaydi, Xolbeka deb to‘radan eshitib o‘tiribdi, kampirmi vahm bosib, lol bo‘lib, o‘tirib edi, ko‘ngliga bir gap kela qoldi: «Topdim, topdim», – deb joyidan irg‘ib turdi. Kampir nimani topdi? Bir qizi bor edi, otini Zamongul der edi. Uch oycha bo‘lib edi. Xolbeka kaniz qilmoqqa olib ketib edi. Shundan bir kun ilgari «Mening ustimni yuvib bersin», – deb arz qilib olib kelgan edi.

Zamongul hovuzning bo‘yida enasining ust-bo-shini yuvib o‘tirib edi, kampir qizga qarab ravona bo‘ldi. Yo‘lda o‘ziga-o‘zi aytdi: «Mening Zamongul jonim ham to‘ladan kelgan, iylab tashlagan po‘ladan kelgan: kachkul bet, burni past, qulog‘i yuqdan kelgan, qorinli, siyroqli, bo‘rboyli – ajabtovurroq qiz, hech kim ham kamsitmaydi. Xolbeka shu deb qo‘yniga solaman-da, qo‘yaman, tanib-bilib yotibmi? Bir xonzoda kuyovli bo‘lib qolaman», – deb urib Zamongul qizining oldiga borib, bir so‘z deb turibdi:

Ichki ko‘ylaging kiyinchi,
Toblab zulfingni tuyinchi¹,
Bir munosib yoring keldi,
Zamongul, bergin suyunchi.

¹ *Tuygin ma‘nosida.*

Nomus bilan oring keldi,
Qatoringda noring keldi,
Zamongul, bergin suyunchi,
Bir munosib yoring keldi.

Ketar baxtingning qorasi,
Bitmas ko'ngilning yarasi,
Bir munosib yoring keldi,
Keldi No'g'oyning to'rasi.

Nard o'ynagin, nardin utgin,
Oshqlikdan qonlar yutgin.
Keldi No'g'oyning to'rasi,
Otingni Xolbeka tutgin.

Kokilingning bandin tuygin,
Yarashiqqa turli kiygin,
Keldi No'g'oyning to'rasi,
Otingni Xolbeka qo'ygin.

Sening husning toza guldir,
Sanam qizlar senga quldir,
Zinhor, otim Xolbeka de,
Tayinlagan so'zim shuldir.

Kampir bu so'zlarni aytdi, Zamongulning qulo-
g'iga yoqib ketdi. Tog'orani olib urdi, ikki bo'ldi,
sobunni otib yubordi, sobunni it oldi. Quruq ki-
yimning barisini suvga bosib oldi. Bir ko'ylakka
barini solib, egniga olib uyiga qarab ravona bo'ldi.
Ko'chaga yurmay, yo'lni to'g'rilab, bir paxsa, ikki
paxsa devordan oyog'i tegmay irg'ib oshib bora-
yotibdi. Kampir tirmalab devordan osholmay, qiziga
ergasholmay, orqasidan qichqirib: «Ho' siyohbaxt,
qarab tur, besh-olti og'iz gapim bor, tayinlayin», –
desa ham Zamongul qaramay, enasi yarim yo'lga
kelguncha, uyiga kelib qo'ydi. Ustidagisini bir yer-
ga qo'yib, yuzining terlarini artib, o'ziga oro berib:

«Assalom alaykum», deb kirib bordi. To'raning haybatiga botolmay, pastroq o'tirdi. To'ra bir qarab, undan keyin qaramadi. Shu fursatda momo kelib qoldi. Qarasa, ikkovi yuzma-yuz bo'lib yerga qarab o'tiribdi. Momo aytdi: – E shahzoda, bu yerda aslo gumontars qilmanglar, bu yerga hech kim kelmas, odam bolasi gumon qilmas, izlab kelgan Xolbekang shu. Endi ikkoving o'ynab-kula beringlar, bilganlaringni qila beringlar. Men hov ana u ovulga olachiqqa boraman, – deb kampir chiqib ketdi.

Zamongul bir fasl, ikki fasl o'tirdi, to'ra gap qotmadi. Zamongul o'ziga aytdi: «Kel e, yotib qolguncha, otib qol», degan ekan.

Necha yerlardan timsol qilib, bir so'z dedi:

Ayo to'ram, aytmaguncha bilmading,
Yo bilmayman, bizni ko'zga ilmading,
Uch oychalik yo'ldan yor izlab kelib,
Ne bo'ldi, yor bilan o'ynab-kulmading?

Baland tog'ning terskay beti qor bilan,
Bozirgonning ishi lo'kcha nor bilan,
Uch oychalik yo'ldan yor izlab kelib,
Ne bo'ldi, kulmaysiz, to'ram, yor bilan?

Bu Zangarda elning so'zlar so'ziman,
Ovozador elatimning noziman,
Bu ellarda chin deganning o'ziman,
Izlab kelgan Shoir vazir qiziman.

Qizlarning ichida sarvinoziman,
Sanamlar ichida jodu ko'ziman,
Ne bo'ldi, kulmading, to'ram, yor bilan,
Izlab kelgan Xolbekaning o'ziman.

To'raning qahri kelib, har ko'zi piyoladay bo'lib,
ilonday to'lg'onib, olovday yonib, bir so'z dedi:

Xolbekajon bu yerlarga kemasdi
Kelgan bilan men Xolbeka demasdi,
Xolbekaga mengzay berma o'zingni,
Xolbekaning shakli senday emasdi(r).

Qo'lingdan uchirib turna, g'ozingni,
Za'faronday g'am sarg'aytib yuzingni,
Xolbekaning shakli senday emasdi(r),
Xolbekaga mengzay berma o'zingni.

Oqizarman ko'zdan qonli yoshingni,
Yig'latib ortingda emikdoshingni,
Noporum so'zlarni menga so'zlama,
Kesarman, juvonmarg, tandan boshingni.

Armon bilan bilmaganing bildirib,
Xanjar chekib, qora bag'ring tildirib,
Noporum so'zlarni menga so'zlama,
Ketarman, juvonmarg, darrov o'ldirib.

Quloqqa olmasman yig'laganingni,
Xazon qilib qizil gulday taningni,
Xolbekadan gapirmagin, juvonmarg,
Qilichman to'karman yerga qoningni.

Zamongul o'ziga aytdi: «Bu yaqin ko'rgan ekan-
da, aytdim, menga qaramaydi, deb. Kel-e, endi, agar
ko'rmagan bo'lsa, o'zimni bir maqtayin, agar qahr
qilsa, qochib ketaman-ku», – deb dasti alif lom qi-
lib, gardanini xam qilib, to'raga qarab, bir so'z deb
turibdi:

Xolbeka qizning qorasi,
Menman qizlarning sarasi,
Xolbekangdan o'zim yaxshi,
Betida ovg'on yarasi.

Yarashiqqa ko'zin suzgan,
Yigitlarning jonin uzgan,
Xolbekadan o'zim yaxshi,
O'ng betini ovg'on buzgan.

Naqsh olmaday yuzim yaxshi,
Mening so'zlar so'zim yaxshi,
Xolbekang qizning sarasi,
Xolbekangdan o'zim yaxshi.

Xolbekang bir qora qizdir,
Shoh ko'zlari ola qizdir,
Xolbekangdan o'zim yaxshi,
Oshiq'larga balo qizdir.

Ishq o'tiga kuygin, to'ram,
Endi meni suygin, to'ram,
Xolbekangdan o'zim yaxshi,
Xolbekangni qo'ygin, to'ram.

Alqissa, to'raning achchig'i kelib, isfihon shamshirning dastasiga qo'l soldi. Zamongul shoshib, surunib dalaga chiqaman, deb manglayini bo'sag'aga urib oldi. Bir kavush oyog'iga ilindi, birovi ichkarida qoldi. Shu chopgandan hovlining u boshiga yugurib borib, orqasiga qarasa, hech kim yo'q. Asta keyiniga qaytib eshikdan siyg'alab qarasa, to'ra shu o'tirishida o'tiribdi. Ichkari kirib, kavushini olayin desa, to'raning haybatidan qo'rqib, to'raga qarab bir so'z degani, to'ra javob bergani.

S a v o l :

Quloq sol, to'rajon, aytgan so'zima,
Jimma-jimma yoshim to'lgan ko'zima,
Xolbekani men ko'rsatsam, to'ramjon,
Kirasiga ne berasan o'zima?

J a v o b :

Sen tila, qatorda beray norimni,
Nor ustiga yuklab beray norimni,
Avval Xolbekani ko'rsat ko'zima,
Andin so'ngra olgin har darkoringni.

S a v o l :

Qizlar bilan sayr etmoqqa bog' yaxshi,
Qimorbozlar o'ynamoqqa joq yaxshi,
Necha-necha nasiyangdan kuyganman,
Harna bersang, to'ram, bizga naq yaxshi.

J a v o b :

Mard o'g'lonman, ishim haqdin ko'rayin,
O'lmasam dunyoda davron surayin,
Nasiyadan kuygan bo'lsang, Gulzamon,
Esa tila, maqsadingni berayin.

S a v o l :

Sening husning mening aqlim oladi,
Zulfinng ofat, har xayolga soladi.
Mol-u dunyong darkor emas Zamonga,
Bir oqshom qo'ynimda yotsang bo'ladi.

To'ra yotsam yotayin, deb rozilik berganday bo'ldi... To'ra aytdi: – Xolbekaga bormaymizmi? Zamongul aytdi: – Bugun yotsangiz ekan. Kuntug'mish aytdi: – E, Zamongul, esing yo'q qiz ekan-san. Men Xolbekaga borgan bilan oldimmi, bir tomoshayi jamol uchun ko'rmak havasidaman. Borib ko'rsam, kunda kechkisin qaytib kela beraman-da, – dedi. Zamongul ahmoq qiz edi: – To'ram, shunday qiling, boshqa yerga bormang, kunda biznikiga kela bering, – deb oldiga tushib keta berdi. Xolbekaning ko'shkiga yaqin borgandan keyin Zamongul

aytdi: – To‘ram, pulingiz bormi? Agar pulingiz bor bo‘lsa, shu turgan tim, quruq turganingiz bo‘lmas, ikki bo‘g‘cha mol olib chiqsangiz, ko‘shkning ostida yoyib o‘tirsangiz, darrov Xolbeka chiqadi, ko‘rasiz, ko‘zi tushsa o‘lasiz, u yog‘ini o‘zingiz bilasiz, – deb o‘tib ketdi.

To‘ra timga kirib, ikki bo‘g‘cha mata¹ sotib olib, bazzozbachcha bo‘lib, Xolbekaning ko‘shki ostida matalarini ko‘shkning devorlariga suyab, mollari-ni yoyib o‘tirib edi. Bir vaqt qarasa, Xolbeka qir-qin qizi bilan, necha sarvinozi bilan, qancha jodu ko‘zi bilan ko‘shkiga chiqib borayotibdi. Bu yog‘ida to‘qson besh, bu yog‘ida to‘qson besh – o‘ni kam ikki yuz kokili bor, bir yog‘ini tilla suvga botirgan, bir yog‘ini nuqra suvga botirgan, tong shamoliga qotirgan. Ko‘zi jovdirab, zulflari shovdirab, zulfi-ning jilosi yuziga urib, yuzining jilvasi zulfiga urib, yashin tushganday bo‘lib, musichalar, to‘rg‘aylar, g‘azalaylar Xolbekaning jamoliga oshifta-yu shay-do bo‘lib, egniga tegib uchib borayotibdi. Shahzoda Xolbekaning jamolini ko‘rib, qayqayib turib, biqini-ni ushlab, labini tishlab, ko‘zini yoshlab, iyagi qaltirab, ko‘zi yaltirab, qulog‘i bitib, hisobi yitib, aqlidan ketib, «Sad ofarin husni jamolingga», deb dovushi-ning boricha baqirib, «Bu yoqqa kel deyma», deb chaqirib, bir so‘z deb turibdi:

Bandaman yuzda xolingga,
Sening qilgan xayolingga,
Shuncha vaqtlar intiq bo‘lib,
Bugun yetdim jamolingga...

Qirqin qizi birday bo‘lib,
Bog‘da ochilgan gulday bo‘lib,

¹ *Mato.*

Jannatdagi hurday bo'lib,
Xolbeka chiqdi ko'shkiga.

Qirqin qizi gulday jaynab,
Hammasi suqsurday bo'ylab,
O'z zulfiman o'zi o'ynab,
Xolbeka chiqdi ko'shkiga.

Oyim qirqin qizi bilan,
Necha jodu ko'zi bilan,
Oltmish ikki nozi bilan
Xolbeka chiqdi ko'shkiga.

Nozi bilan bir-bir bosib,
Mushk-u anbar, yipor sasib,
Ko'rganing ko'kayin kesib,
Xolbeka chiqdi ko'shkiga.

Mavj urib, daryoday toshib,
Ko'rganlarning aqli shoshib,
Qoshi ko'ziga yarashib,
Xolbeka chiqdi ko'shkiga.

Xolbeka bir oyday bo'lib,
Qoshi sari yoyday bo'lib,
Asovligi toyday bo'lib,
Yuvoshligi qo'yday bo'lib,
Noz bilan kulib so'ylasa,
Mayin sari moyday bo'lib,
Silkinib chiqdi zinaga.

Olg'ir qarchig'ayday bo'lib,
Nozi bilan bir-bir bosib,
Ming qo'yi bor boyday bo'lib,
Xolbeka chiqdi ko'shkiga, –

deb baqirib-chaqirib turgan vaqtida, Xolbeka oyim pastga qarasa, bir o'zbek: «Xolbeka qizlari bilan ko'shkiga chiqdi», – deb shovqin solib turibdi.

Xolbeka ko'shkining ustiga chiqib ketdi. O'z joyiga borib o'tirib, yuzidan niqobini olib, olamga nazar solib, tomosha qilib, qizlaridan so'radi: – E kanizlar, pastdagi turgan odamdin xabarlaringiz bormi, sog'mi, tentakmi?

Shunda kanizlarning ichida Chaqqon kaniz degan bir qiz bor edi. Shu turib arz qildi: – E buvushim, pastda turgan o'zbek yangigina Zamongul bilan birga kelgan edi. Men ko'rib tanib oldim. U chala bazzoz bo'lib o'tiribdi, – degandan Zamongul: – Odamlar so'qmoq bilan shunday gapirib qo'ya beradi, ko'rsak, ko'r bo'layik, ko'zimiz chiqsin, – deb turibdi. Xolbeka aytdi: – E qizlar, yaxshi bo'libdi. Agar bazzoz bo'lsa, Zamongul bilan Chaqqon, ikkoving borib har tusli matalaridan bir olchin-bir olchin olib kelinglar. Ko'raman, o'z yurtimning moli bo'lsa, meni ko'rmoq uchun kelib o'tirgan, o'zini o'ldirib, jazosini beraman va agar ikki oylik, uch oylik yerning matasi bo'lsa, mening rasmimni bilmaydi, mollarini talatib, o'zini badarg'a haydab yuboraman, – deb Chaqqon bilan Zamongul kanizini yubordi. Ular ko'shkidan pastga tushib to'raga qarasa, sherday haybatiga, ajdarday suratiga, Rustamday quvvatiga, arslonday siyosatiga, bulutday savlatiga bosib kelolmadi, moliga xaridor bo'lolmadi, molini ololmadi. Chaqqon hayron bo'lib, Zamongul uzoqdan betini berkitib, qoshiga yo'lamay qochib yuribdi. Alhol, ikkovi Xolbekaning oldiga qaytib chiqib ketdi.

– Ha, kanizlar, matalaring qani? – dedi.

Shunda Chaqqon joyidan turib, dasti alif lom qilib, gardanini xam qilib, bir so'z dedi:

Mard o'g'longa davron ikki kemasdi,
Mard o'lmay haqini dushman yemasdi,
Bilganimni bir-bir bayon aylayin,
Kelgan odam sira bazzoz emasdi(r).

Beliga boylangan olmos qiyog'i,
Ko'nglida ko'p ekan qayg'uman dog'i,
Ko'zlari qambaridir, bodom qabog'i,
Bu odamga o'xshamaydi siyog'i,
Bilagi temirdan, po'lat tirnog'i,
Yigitning tuyg'unin ko'rdim, buvushim.

O'zi sardor ekan, sardor saboqli,
Ot ustiga mingan kuni o'moqli,
Xaloyiqqa yomon kuni kerakli,
Qarchig'ay kelbatli, burgut qaboqli,
Yigitning lochinin ko'rdim, buvushim.

Muncha xushro'y bo'pti, haqning farmoni,
Uni ko'rganlarning ketar darmoni,
Unga tekkan qizning yo'qdir armoni,
Bir ta'rif aylayin, kuygin, buvushim.

Yoshliginda adab opti mulladan,
Bir zuvala ortiq kelgan ollodan,
Bir kokili nuqra, biri tilladan,
Zulfi zarafshonni ko'rdim, buvushim.

Gapirsa keladi gapning ma'quli,
Mard o'g'lonning bo'lar pirga doxili,
Biri nuqra, biri tilla kokili,
Bihishtning g'ilmonin ko'rdim, buvushim.

Qirg'iy degan qushlar bo'lar qiyoda,
O'limcha yomon ish bormi dunyoda?

Suluvligi, buvim, sizdan ziyoda,
Parizod insonni ko'rdim, buvushim.

Kokilingning bandin tuygin, buvushim,
Yarashiqqa turli kiygin, buvushim,
Bir ta'rif aylayin, kuygin, buvushim,
Meni desang, shuni suygin, buvushim,
Dunyodan bearmon o'tayin desang,
Olmaday iskalab yotayin desang,
Erga tegsang, shunga teygin¹, buvushim.

Xolbeka oyimning qahri kelib, ilonday zahri kelib: – Men senga mata olib kel desam, sen menga er topib kelar ekansan. Mencha bo'ldiyu, bo² ziyoda ham qoldimi? – deb qahri bilan Chaqqonga bir changal solib, qirq zinalik ko'shkidan siltab otib yubordi. Bechora Chaqqon yerga tushgancha bo'lak-bo'lak bo'lib ketdi. Bahragul vaziriga farmon qildi: – Zamongul bilan borib, har tusli matasidan bir olchin-bir olchin olib kel, – deb qaytadan yubordi. Bahragul ham to'raning haybatiga kelolmay, quruq qaytib ketdi. Xolbeka aytdi: – Bahragul, olib kelgan matalaring qani?

Bahragul Xolbekaga qarab bir so'z deb turibdi:

Buvushim, ul odam bazzoz emasdi(r),
Jondan kechmay bu manzilga kemasdi,
Bilganimni bir-bir bayon aylasam,
Bazzozlarning shakli unday emasdi(r).

Bir o'g'londir, misli daryoday toshgan,
Zulflari o'ralib gardanga tushgan,
Yuzlari qizarib olmaday pishgan,
Bormoqqa har kimning aqli shoshgan.

¹ Tekkin.

² Yana, ustiga-ustak.

Qoshida donolar soʻzdan adashgan,
Dushmani sher boʻlsa, qaytmay savashgan,
Mingan oti, kiygan toʻni yarashgan,
Jamoliga qaragan koʻz qamashgan,
Nur yuziga oy-u oftob talashgan.

Bilganimni bir-bir bayon aylasam,
Ikki koʻzdan oqqan qonli jalasi,
Isfihonni tebratadi qilgan nolasi,
Doyim¹ rahm aylasin tangrim tolasi,
Men bilgimda ulugʻ shohning bolasi.

Bilganimni bir-bir bayon aylayin:
Beklar minar bedov otning tolmasin,
Mard boʻlib beliga boylab olmasin,
Judolikni qodir egam solmasin,
Bu zohirda yomon kuni boʻlmasin,
Seni izlab Noʻgʻoydan toʻra kelmasin,
Gumonim shu, xon Kuntugʻmish boʻlmasin,
Qodir mavlon mening aqlim olmasin.

Husni ofat, har xayolga solmasin,
Chaqqonday buvushim gʻazab qilmasin,
Doʻst-dushmanga bu soʻz shoyon boʻlmasin,
Kelgan odam sira bazzoz emasdi(r),
Noʻgʻoydan Kuntugʻmish toʻra kelmasin.

Shonaman zulflari toblab oʻrayik,
Har ish boʻlsa yaratgandan koʻrayik,
Bazzoz bilan sening ishing boʻlmasin,
Koʻshkidan hovliga qaytib borayik,
Shu bazzozni olib borib oldingga,
Ahvolini oʻzidan, buvum, soʻrayik.

Xolbeka oyim: – Yaxshi maslahat berding, – deb
sirini ichida poʻshida qildi.

¹ Doim.

Podsho nog'orani urdi, qizlar ham pastga qarab yurdi, kelib xos manzilga kirdi. Anda Xolbeka oyim zarrin peshtoqli ayvonlarni bezab, qirquin qizni yasab, bor shohona kiyimlarini kiyib, o'ziga oro bera berdi. To'rtta darbon kanizlarini buyurdi: – Shu bazzozbachchani olib kelinglar, kelmaganiga qo'ymanglar.

Endi so'zni Kuntug'mish to'radan eshiting. Qizlar pastga tushib ketib edi, matalarni yig'ib, boylay berdi: «Foydani biz qildik, savdoni tamom qildik, kunda sahar kelmoq darkor, qizlar pastga tushgancha shu yerda bo'lmoq darkor», – deb bo'g'chalarini qo'ltig'iga olib ketib borayotir edi. Qizlar qarasa, bazzoz jo'nab turibdi. Qizlar orqasidan chaqirib, qarab tur, – deb bir so'z dedi:

Qizil gul ochilur g'unchadin g'uncha,
Toqatim yo'q yana gul ochilguncha,
Sen savdogar bo'lsang, qizlar xaridor,
Tura tur, bo'yingdan, savdogarbachcha.

Senga tolib, bilsang, bu yerda necha,
Oshiqning zavqidir qorong'i kecha,
Sening bilan qizlar savdo qiladi,
Tura tur, bo'yingdan, savdogarbachcha.

Sening husning mening aqlim oladi,
Xulqing ofat, har xayolga soladi,
Tura tur, bo'yingdan, savdogarbachcha,
Sening bilan qizlar savdo qiladi...

O'q o'tsa, merganning o'qi zirlaydi,
Qamchi tegsa, chin bedovlar pirlaydi,
Sen savdogar bo'lsang, qizlar xaridor,
Kelsin dedi, sizni buvum charlaydi.

Alqissa, to'ra ketiga qarasa, to'rt qiz «to'xta-chi, to'xta», – deb chopib keladi. Avvalgi ikki mar-

ta kelgan kanizlardan ham xabari bor edi. To'ra to'xtamay: – E qizlar, meni to'xtatib nima qilaszlar, mata olaman desang, timdan ola ber, lekin men xotin kishi bilan savdo-sotiq qilmayman, – deb keta berdi. Qizlar aytdi: – E, bazzobachcha, buvushim sizni olib kel, – deb bizlarni buyurdi. Bizlar buvimning oldiga olib boramiz.

To'ra aytdi: – Bizlar, o'zbek odam, tojikingga tushunmaymiz, buvushing qanday jondor, erkakmi, urg'ochimi?

Qizlar: – Voy-bo'y, ne balosi keldi, siz qanday odam edingiz, bizlarning kattamizni bilmagan? Bizlar shuning kanimiziz.

To'ra aytdi: – A, buvung sizlarning kattalaring bo'lsa, u ham ayol ekan-da. Men xotin bilan savdo qilmayman. Xotin degan o'zini pishiq bilib, bir pul uchun talashib, odamning ko'nglini qora qiladi. Bor, bormayman, – dedi. Qizlar aytdi: – Bormaysan? Bormaganingga qo'yasmiz, seni sudrab olib boramiz.

Ikki qiz ikki bo'g'chasini tortib olib, ul ikkovi to'raning ikki qo'ltig'idan kirib, oyog'ini yerga tegizmay, olib keta berdilar.

Xolbeka oyim qizlarini yasab, o'zlariga oro berib, xos mehmonxonasida yigirma qizini bu yog'iga o'tqazib, yigirmasini bu yog'iga o'tqazib, zich bo'lib o'tirdi. Qizlarga tayin qildiki: – Shu odam eshikdan kelsa, bittang joy bersang, yo o'rningdan tursang, o'ldiraman, – dedi. Shu vaqtda to'ra borib qoldi: – Assalomu alaykum, – deb eshikdan kirib bordi. To'rani ko'rgandan, Xolbeka oyim joyidan irg'ib turib: – Vaalaykum assalom, to'rga o'ting, – deb o'zi poygaga yugurib o'tganini bilmay qoldi. Xolbeka turib edi, qirquin qiz gurullab bari joyidan turdi.

Xolbeka to'raga taxtning ustidan joy berib, qo'liga bir piyola qand choy berib, qizlariga avvalgi aytgan so'ziga tirra bo'lib, to'raga yo'l bo'lsin, – deb bir so'z dedi:

Ol-ol bo'lsin, ol-ol bo'lsin, ol bo'lsin,
Ko'ngli suysa, yorning labi bol bo'lsin,
Qanday qo'rqmay kelding ajalxonaga,
Jondan qo'rqmay yurgan jonim, yo'l bo'lsin?

Bu yerlarga ne go'zallar yig'ilgan,
Oltin piyolaga maylar quyilgan,
Kelgan ketolmagan, bari so'yilgan,
Jondan qo'rqmay yurgan yorim, yo'l bo'lsin?

Bu yerlarga ne yo'lbarslar kelgandi,
Bizning bilan dasti daroz bo'lgandi,
Kelgan ketolmagan, bari o'lgandi,
Jondan qo'rqmay yurgan jonim, yo'l bo'lsin?

Xabaring yo'q sening qilgan ishingdan,
Ayrilib kelibsan teng-u to'shingdan,
Qaytib kelding qo'rqmay, bachcha, boshingdan,
Jondan qo'rqmay kelgan jonim, yo'l bo'lsin?

Jalldo qizlar tashna sening qoningga,
Xanjar qo'yar qizil gulday taningga,
Qanday rahming kelmay shirin joningga,
Jondan qo'rqmay kelgan jonim, yo'l bo'lsin?

So'zlagin, qayerda o'sgan diyoring,
Ne deb tushdi bu yerlarga guzaring,
O'z elingda shohing kimdir, nomdoring?
Qo'rqmay yurgan jonim, senga yo'l bo'lsin?

Sen ham bir bog'chada bog'ning gulisan,
Rasulga ummat, xudoyimning qulisan,
Qaysi yurtda qaysi shohning ulisan,
Jondan qo'rqmay yurgan jonim, yo'l bo'lsin?

To'ra Xolbekaning jamolini ko'rib, yuz shavqizavqi bilan ko'ngil berib, Xolbekaning bu vahshatiga hayron qolib, noziga qoyil bo'lib, husniga moyil bo'lib, odamni o'ldiradigan jallod qizlaring qaysi? – deb bahodirlik tomirlari harakatga kelib, ayol degan kishining qo'lidan nima keladi, deb Xolbekaga qarab bir so'z deb turibdi:

Foniy dunyong barcha quldan o'tarmi,
Kuysin o'lim, barchani yig'latarmi,
Uch oychalik yo'ldan bir yor izlab kelib,
O'laman, deb yorin ko'rmay ketarmi?

Oh urib to'kkanman ko'zdan yoshimni,
Mard o'g'lonman, haq o'ngarsin ishimni,
No'g'oydan ot minib senga chiqqanda,
Yo'lingga dov degan yolg'iz boshimni.

Omonat, sanamjon, odamning joni,
Qilichdan seskanmas botirning tani,
Jondan kechmay bu yerlarga kelmaydi,
O'limdan qo'rqadi, deb aytmagin mani...

O'lim yolg'iz, hech kimim yo'q qoshima,
Kim rahm etar ko'zdan oqqan yoshima,
O'laman, deb mard talabdan qaytmaydi,
Senikiday lachagim yo'q boshimda.

Xolbekaning qahri kelib, ilonday zahri kelib, qir-qin qizlarga qarab bir so'z dedi:

Og'ziga gap solsam, gapim olmaydi,
O'zbek ekan, bilganidan qolmaydi,
Olib kenglar, qir-qin qizlar, nardimni,
Ajal haydab kelgan ekan, bo'lmaydi.

Sinab ketsin nomardimni, mardimni,
Minib ketsin bedovimni, otimni,
Ajal haydab kelgan ekan, bo'lmaydi,
Olib kenglar, qirqin qizim, nardimni.

Albatta, eshitgan mening shartimni,
Kimga aytayin, do'stlar, ichki dardimni,
Ajal haydab kelgan ekan, bo'lmaydi,
Olib kenglar, qirqin qizim, nardimni.

Bek bo'lib minibdi otning tolmasin,
Beliga boylabdi keskir olmasin,
Olib kenglar, qirqin qizlar, nardimni,
Yosh bachcha-de, hech armoni qolmasin.

Yangilmaydi endi aytgan so'zidan,
Ko'llarning uchirgan turna, g'ozidan,
Hama bo'lsa, to'ra ko'rsin o'zidan,
Domongir bo'lmasin Zangar qizidan.

Ikki qiz bo'langlab joyidan turdi,
Bordi-da, oyimning nardin keltirdi,
Yigirmadan bo'linishib kanizlar
O'tirib nardining donasin terdi;
Ikki shahzod chorzoni bo'p o'tirib,
Kisht, deyishib ikkovi o'ynay berdi.

«Zangarning elinda manzirim, joyim,
Ko'kragimga solma qayg'uman voyim, –
Qirq kaniz dilida aylar munojot, –
Shahzodaga iqbol bergin, xudoyim.

Bu zolim to'kmasin yerga qonini,
Qabul qil qizlarning yig'laganini,
Shahzodaga iqbol bergin, xudoyim,
Borib ko'rsin No'g'oyda makonini,
Omon saqla vallamatning jonini.

Rivoj bergin shahzodaning ishiga,
Yomon savdo kasod qilar kishiga,
Shahzodaga iqbol bergin, xudoyim,
Ko'p savdo solmagil yolg'iz boshiga.

Armon bilan bilmaganin bildirar,
Xanjar chekib qora bag'rin tildirar,
O'zing rahm aylagin, nodon qo'ziga,
Utsa¹ rahm aylamas, mardni o'ldirar».

Ikki tolib bir-biriga duch bo'ldi,
Jamoliga shahzod vaqti xush bo'ldi,
Choshtgohda qurildi oyimning nardi,
O'ynay-o'ynay biling rosa tush bo'ldi.

Shahzoda to'kadi ko'zining yoshin,
Xolbeka, deb qattiq tutdi koyishin,
Ikki barno utisholmay o'tiri²,
Kun bo'ldi shu vaqtda, bilinglar, peshin.

Xolbeka, deb shahzod xun ila jigar,
Mot bo'lsa rahm etmas, qonini to'kar,
Utisholmay o'tiribdi ikkovi,
Shu vaqtda bo'libdi nomozidigar.

Shom bo'libdi, bular judo bo'lmaydi,
O'yini bularning odo bo'lmaydi.
Ikki barno kisht deyishib o'tiri,
Qaysisin utarin kishi bilmaydi.

Shahzoda utsam deb jonini sotar,
Va lekin utguncha ko'p erur xatar.
Kisht dedi, o'ynay berdi ikkovi,
Shu vaqtda kun bo'ldi, bilinglar, yotar.

¹ Yutsa.

² O'tirar.

Yig'lamay, naylayin, qismati qatti¹
Nard uchun shahzoda jonini sotdi,
Utisholmay o'tiribdi ikkovi,
Shu vaqtda tun yarim oqshomdan o'tdi;
Balki o'tib, biling, saharga yetdi,
Shahzoda dilinda munojot etdi.

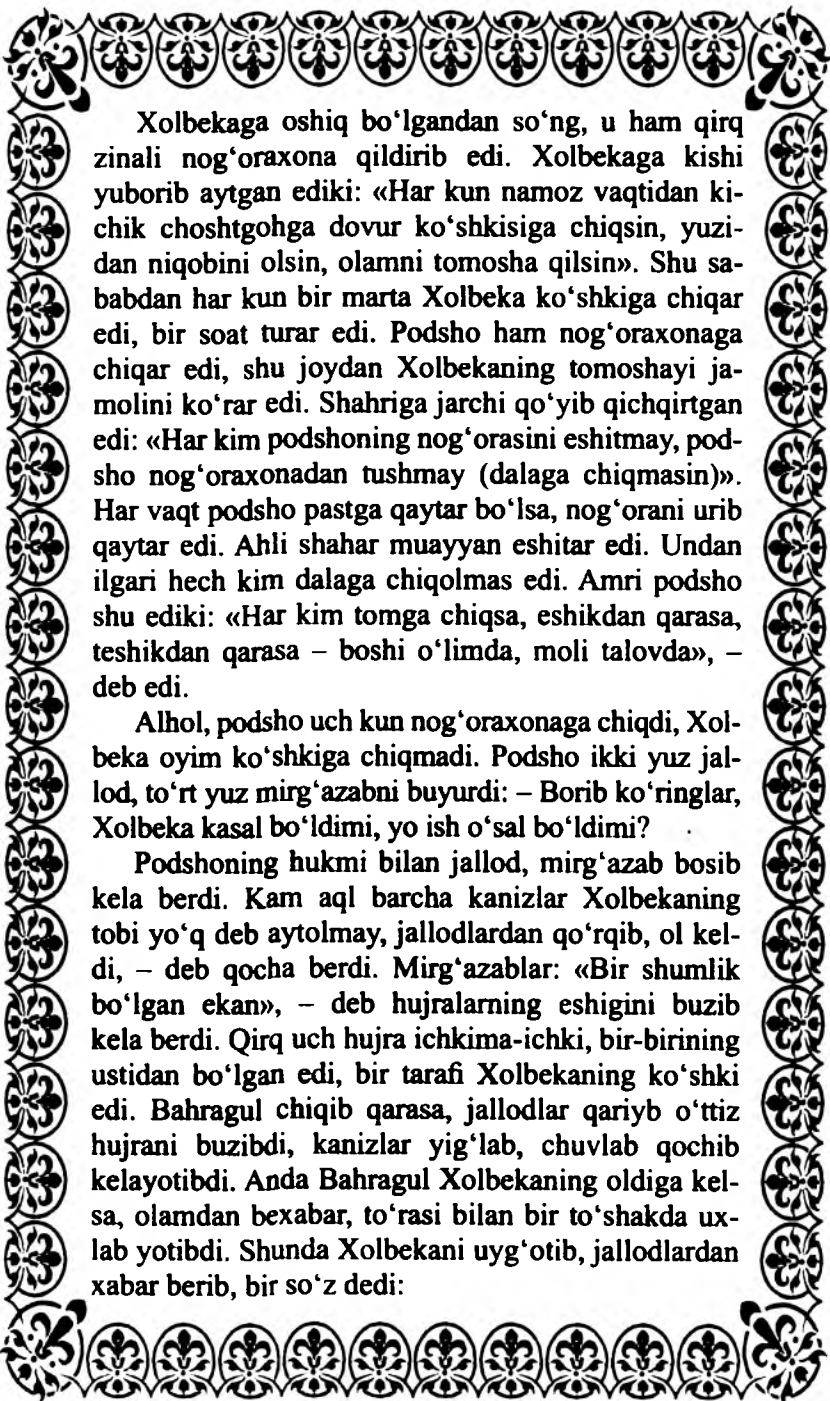
Uzoqda qolgandir manzilim, joyim,
Sabil bo'lib qoldi tilla saroyim,
Giriftor aylama zolim qo'lga,
O'zing obro' bergin, qodir xudoyim.

Uzoqda qolgandir manzil, diyorim,
Bexabar qolgandir ko'p ich kuyarim,
Men dar qoldim bu zolimning qo'lida,
O'zing obro' bergin parvardigorim...

Kosa olib sharob ichgan qirq chilton,
Xizr Ilyos pirim, yo shohi jahon,
Bu qizning qo'lida qo'yma sargardon,
Bu mushkul ishimni aylangiz oson...

Xolbeka oyimning ko'ziga bir uyquyi g'alabani keltirdikim, uyquning mastligidan hushini yo'qotib, g'aflat xayoli bilan bir kishtni bejoy bosib yubordi. Shu vaqtda tong yorib, subh bo'ldi. Shahzoda Xolbekaning g'aflat uyquga ketganini bilib, bir kishtni bejoy bosib, Xolbeka oyimni mot qildi. Xolbeka hushiga kelib qarasa, shahzoda mot qilib o'tiribdi. Joyidan turib, izzat qilib: – Mening shartimni bajo keltirding, men seniki bo'ldim, – deb ikkita muchchini shahzodaga naqd berdi. Bazm, suhbatini qurib, aysh-u ishratini qila berdi. Bularni aysh-u ishrat qilmoqda qo'yib, endi ikki kalima so'zni shu shaharning podshosi Buvraxondan eshiting.

¹ Qattiq.

Xolbekaga oshiq bo'lgandan so'ng, u ham qirq zinali nog'oraxona qildirib edi. Xolbekaga kishi yuborib aytgan ediki: «Har kun namoz vaqtidan kichik choshtgohga dovur ko'shkisiga chiqsin, yuzidan niqobini olsin, olamni tomosha qilsin». Shu sababdan har kun bir marta Xolbeka ko'shkiga chiqar edi, bir soat turar edi. Podsho ham nog'oraxonaga chiqar edi, shu joydan Xolbekaning tomoshayi jamolini ko'rar edi. Shahriga jarchi qo'yib qichqirtgan edi: «Har kim podshoning nog'orasini eshitmay, podsho nog'oraxonadan tushmay (dalaga chiqmasin)». Har vaqt podsho pastga qaytar bo'lsa, nog'orani urib qaytar edi. Ahli shahar muayyan eshitar edi. Undan ilgari hech kim dalaga chiqolmas edi. Amri podsho shu ediki: «Har kim tomga chiqsa, eshikdan qarasa, teshikdan qarasa – boshi o'limda, moli talovda», – deb edi.

Alhol, podsho uch kun nog'oraxonaga chiqdi, Xolbeka oyim ko'shkiga chiqmadi. Podsho ikki yuz jallod, to'rt yuz mirg'azabni buyurdi: – Borib ko'ringlar, Xolbeka kasal bo'ldimi, yo ish o'sal bo'ldimi?

Podshoning hukmi bilan jallod, mirg'azab bosib kela berdi. Kam aql barcha kanizlar Xolbekaning tobi yo'q deb aytolmay, jallodlardan qo'rqib, ol keldi, – deb qocha berdi. Mirg'azablar: «Bir shumlik bo'lgan ekan», – deb hujralarning eshigini buzib kela berdi. Qirq uch hujra ichkima-ichki, bir-birining ustidan bo'lgan edi, bir tarafi Xolbekaning ko'shki edi. Bahragul chiqib qarasa, jallodlar qariyb o'ttiz hujrani buzibdi, kanizlar yig'lab, chuvlab qochib kelayotibdi. Anda Bahragul Xolbekaning oldiga kelsa, olamdan bexabar, to'rasi bilan bir to'shakda uxlab yotibdi. Shunda Xolbekani uyg'otib, jallodlardan xabar berib, bir so'z dedi:

Oqizib ko'zingdan qonli yoshingni,
Xudoyim o'nglasin sening ishingni.
Shohdin farmon bo'ldi, keldi mirg'azab,
Buvushim, uyqudan ko'tar boshingni.

Rivojning ayladim xudodan talab,
Doim ishing edi ilm ila adab,
G'afiatdan ko'targin, buvum, boshingni,
Shohdan farmon bo'ldi, keldi mirg'azab.

Oyimlar shonaman zulfin taradi,
Shona tashlab qora zulfin o'radi,
G'afiatdan ko'targin, buvum, boshingni,
Seni deb bir yo'lbars o'lib boradi.

Quloq solgil kanizingning tiliga,
Bulbul oshno bo'lar bog'ning guliga,
Uyqudan ko'targin, buvum, boshingni,
Tushar bo'ldik zolimlarning qo'liga.

Mergan otar suvsiz cho'lning g'ozini,
Kim ko'tarmas sanam yorning nozini,
Eshitib Bahraning aytgan so'zini,
Uyqudan Xolbeka ochdi ko'zini.

Alqissa, to'ra ham uyg'onib qarasa, to'rt yuz
mirg'azab, ikki yuz jallod, haybat boltasi qo'lida,
keskir xanjari belida kelib qolibdi. To'ra aytdi: – E,
Xolbekajon, dunyoga kelmoqdan murod – o'lmoq;
bog'ona¹ seni olmay o'lib ketganimda, yuragim-
da ot boshiday armon ketar edi, alhol bir kun ham
bo'lsa, bir yil ham bo'lsa, ming yil ham bo'lsa, ol-
dim, maqsudimga yetdim, dunyodan armonim yo'q.
Endi shu yomonlarning qo'lida o'lgancha, xudoning
yo'lida o'lsam bo'lmasmi? Xolbeka: – Men ham
qabul qildim, – deb ikkovi birov-birovini qo'lma-

¹ *Boya.*

qo'l ushlab, quchoqlashib, ko'shkdan o'zini tashlab yubordi. «Haq saqlasa balo yo'q, haq qarg'asa davo yo'q», o'tning ichida paxtani saqlaydi. Ikkovining ham ko'ylagiga shamol kirib, misli qanotday bo'lib, beozor, sihat va salomat yerga tushdi.

Xolbeka g'ururi husnda hech kimni odam demay yurgan edi, qayoqqa borarini bilmay: – E to'ram, oshnoxonang' bormidi? – dedi. Anda shahzoda yorining qo'lidan ushlab, kampir enasinikiga olib qochib ketdi. Kampir joyidan turib, shahzodaning boshidan parvona bo'lib, aylanib, tomining ichida bir go'salaxona-o'rachasi bor edi, ikkovini shu o'raga solib, ustidan taxtayini qo'yib, ustidan po'stagini solib, charxini oldiga olib, paxta ipini yigirdi-da, o'tirdi.

Podshoning jallod, mirg'azablari Xolbekani topolmay, hamma manzillarini buzib: «Xolbeka qochibdi», – deb qaytib bordi. Podsho bu so'zni eshitib, uyquda edi, bedor bo'ldi – uyg'ondi; yo mast edi, hushyor bo'ldi, balki jonidan, jamiy umridan bezor bo'ldi. Xolbekaning ishqiga toqat qilolmay, darvoza-darvozaga odam qo'yib berkitdi. Hech kimni dalaga chiqqali qo'ymadi, hammaga yo'l band bo'ldi. Jarchilar: «Har kim Xolbekadan xabar bersa, balki qoshidagi jo'rasi bilan olib kelsa, bo'yi barobarli zar beraman», – deb ko'chama-ko'cha, guzar-ma-guzar, mahallama-mahalla chaqirib yuribdi. Bir taftish, taraddud bo'ldi, shaharning ichi ostin-ustun, taloto'p bo'lib qoldi. Kampir jarchilarning so'zini eshitib: «Podshoning zari boshidan qolsin, menga oshiq-ma'shuqning alqagan savobi ham bo'ladi», – dedi.

Uch kun shaharga chaqiruv bo'ldi. Uch kundan keyin bo qichqirdi: «Har kimning hovlisini, uyini

¹ *Tanish, qarindosh, oshno, do'stning xonasi, uyi.*

podsholik odamlari borib qaraydi, har kimnikidan topsa, o'zini o'ldirib, molini talaydi».

Kampir bu so'zni eshitib qo'rqdi. Kuntug'mish to'ra bilan Xolbekaga: – E bolalarim, mening uyimni qarab o'tib ketgancha, podshoning bir ko'hna somonxonasi bor, shunga olib borib qo'yayin, uyimni ko'rgandan keyin sizlarni tag'i qaytarib olib kelaman, – deb ikkovini oqshom hech kimga ko'rsatmay, podshoning somonxonasiga olib borib berkitib ketdi.

Endi gapni kimdan eshiting.

Podshoning Zamonqul degan bir qari eski quli bor edi. Davlatxonaga somon darkor bo'lib qoldi. Yigirma-o'ttiz qanorni olib kelib, somonga yotqizib, somondan tiqib joylay berdi. Yigirma qanor tiqib edi, o'ntasi qolib edi, ikkovi juppay bo'lib, og'ziga yiqilib qoldi. Zamonqulning ko'zi tushdi, tura solib qochdi. «O'zim ham gumon qilib yurar edim, ajinasi bor deb, narmoda ekan», – deb qocha berdi. Xolbeka oyim orqasidan xez qilib quvdi. Zamonqul ushlatmay, dalaga qochib chiqib, orqasiga qarasa, Xolbeka eshikning oldiga kelib qopti. To'ra shu joyida turib qolibdi. Shunda Xolbeka elanib-yolborib, qulni al-dab bir so'z deb turibdi:

Oqizing ko'zidan qonli yoshini,
Uchiring qo'lidan davlat qushini,
Tan bag'ishlab, bobo, sizga tegayin,
Kelib kesgin shahzodaning boshini.

Armon bilan bilmaganin bildirgin,
Xanjar chekib qora bag'rin tildirgin,
Tan bag'ishlab, bobo, sizga tegayin,
Endi kelib shahzodani o'ldirgin.

Kokilimning bandin toblab tuyayin,
Yarashiqqa turli libos kiyayin,

Kesib olgin shahzodaning boshini,
Tan bag'ishlab, bobo, sizga tiyayin.

Alqissa, Zamonqul Xolbeka ekanligini tanib:
«Baxti badga qaytgan bachchag'arga qara, meni
sehr-nayrang bilan firib-fusun qilaman deydi, bo-
bong bu soqolni qayerda oqartgan», – deb Xolbeka-
ga qarab bir so'z dedi:

Ko'zlari qambarsan, qoshi qalamsan,
Ko'rganlarga solgan qayg'u-alamsan.
Senday sanam menday qulga tegarmi,
Jodugar, sehrGAR, battol sanamsan.

Qochmoqqa qo'ymassan, yo'lim to'sarsan,
Poralab-poralab go'shim o'sarsan,
Jodugar, sehrGAR, battol sanamsan,
Aldab ushlab Zamonqulni bosarsan.

Shahzodangni sira ko'zing qiyarmi,
Senday sanam qora zulfni tuyarmi,
Aldab ushlab Zamonqulni bosmoqchi,
Senday barno menday qulga tiyarmi?

Zamonqul shohdan suyunchi oladi,
Bek Zamonqul beglarbegi bo'ladi,
Beglarbegi nasib qilsin o'ziga,
Bandi boshi ozod bo'lib qoladi.

Alqissa, Xolbeka la'limi qasamlardan ichib: –
Shu so'zimdanda qaytsam, yelkamning chuqurini
ko'rmay o'layin, bosgan izim orqamda qolsin, – deb
shunday «katta» qasamlardan ichib, Zamonqulni ar-
bab¹ turib edi. Zamonqul ham firib yemas edi, lekin
tomoshayi jamol qilib turib edi.

Uzoqdan so'zlashib turgan vaqtda bir Mutavalli
kal degan benavo shu guzarning podasini boqqan

¹ Avrab.

edi. Bir qallob chatoq qilib, ikki podaning haqini bermay yurib edi. Unda kal: «Podshoga borib, o'ttiz podaning haqi, deb uyini kuydirib yubormasam», – deb ko'chada kelar edi. Qulog'iga gung-gung odamning dovushi kelib, devorning teshigidan qarasa, to'ra tomning to'rida, Xolbeka o'rtada, Zamonqul eshikning oldida gaplashib turibdi. Kal... chopib ketdi. Podshoning taxtining oldiga borib dustuman yiqildi. Anda darbonlar: – Tur e, sassiq kal, – deb tepki ostiga oldi.

Kal: – Tepma, xushxabar keltirdim, – deb edi, podsho aytdi: – Ayt, e, o'ldim, bo'ying barobarli zar beraman.

Anda kal aytdi: – Bo'yim barobarli zaring bir kunlik ichkiligimga bo'lmaydi.

– Ko'p katta xarj kal, agar topsa, – dedi podsho. – Esa, nima olasan? Kal aytdi: – Qo'rg'onxon, qo'rg'on.

Podsho aytdi: – Bor, falon qo'rg'onni senga berdim, o'lgancha yeb yotaber.

Anda kal, qulluq, deb podshoga bir so'z dedi:

Oqizing ko'zidan qonli yoshini,
Qo'lidan uchiring davlat qushini,
Avval kesing Zamonqulning boshini,
Tashib berar ekan noni-oshini.

Avval oling Zamonqulning jonini,
Yerga to'king buning qizil qonini,
Uchovi o'tirur somonxonada,
Tashib berar ekan oshi-nonini.

Armon bilan bilmaganin bildiring,
Xanjar solib, qora bag'rin tildiring,
Avval boshlab Zamonqulni o'ldiring,
Ularni boylatib, olib keltiring.

Quloq solgin turli-tuman namoga,
O'lim haq buyrug'i shoh-u gadoga.
Avval boshlab Zamonqulni o'ldiring,
Uchovi o'ttirur somonxonada.

Podshoning qahri kelib, ilonday zahri kelib, ajdarhoday to'lg'onib: – Zamonqulni ko'rgandan o'ldiring. U ikkovini arkoni davlatga o'ldirmay hozir qiling, – dedi. Ikki yuz jallod, to'rt yuz mirg'azab, qancha olomon bilan somonxonaga qarab ravona bo'ldi. Zamonqul ham Xolbekaning oldidan chiqib: «Podshodan suyunchi olaman», – deb kelayotir edi. Bir odam ko'rib: – Qoch, Zamonqul, o'lasan, – dedi. Zamonqul aytdi: – Zamonqul o'ladi? Zamonqul xushxabar olib borayotibdi, beglarbegi bo'ladi, hech narsa bermasa ham bandi boshi ozod bo'lib qoladi.

Zamonqul borayotir edi, bir jallod chopib kelib qilich bilan qo'yib yubordi, bechoraning bandi boshi ozod bo'lib qola berdi.

Podshoning mirg'azab, jallodlari somonxonaga kirib, to'ra bilan Xolbekaning ikki qo'lini bog'lab, siynasini dog'lab, oldiga solib haydab, qor-yomg'irday boshiga qamchi yog'dirib, har qaysisining boshiga birdan besh yuz, olti yuz qamchi urib borar edi. Shunda Xolbeka oyim o'zining tayog'i o'ziga bilinmay, to'rasiga rahmi kelib, jallodlarga elanib bir so'z dedi:

Barchani yaratgan qudratli jabbor,
Har kimni bir ko'yga qildi giriftor,
Qo'ling dard ko'rmagur, jallod, mirg'azab,
Quloq sol, jallodlar, aytar arzim bor.

Uzoqda qolgandir manzili-joyi,
Sabil bo'lib tilla naqshin saroyi,

Meni o'ldir, to'ramni ozod aylanglar,
Bu ishda to'ramning yo'qdir gunoyi.

O'tar dunyo, qiyomatni o'ylanglar,
Til borinda turfa-turfa so'ylanglar,
Qancha gunoh desang, mening bo'ynima,
Meni o'ldir, to'ramni ozod aylanglar.

Quloq sol, jallodlar, qilgan dodima,
Qaytayin yetmay o'ldim maqsadima,
Meni o'ldir, to'ramni ozod aylanglar,
Bir o'g'lon o'lmasin kasofatima.

Beklar minar bedov otning tolmasin,
Hech kimsa dunyoda menday bo'lmasin,
Meni o'ldir, to'ramni ozod aylanglar,
Mening uchun bir shahzoda o'lmasin.

Qoraxonning yurti sabil qolmasin,
Bek bo'lgan beliga boylar olmasin,
Meni o'ldir, to'ramni ozod aylanglar,
Meni deb mard o'g'lon nobud bo'lmasin.

Quloq songlar Xolbekaning tiliga,
Bulbul oshno bo'lar bog'ning guliga,
Meni o'ldir, to'ramni ozod aylanglar,
Musofirdir, eson ketsin eliga.

Jallodlar: – Bu baxti qaytgan bachchag'ar, hali ham avvalgi hukumatini qiladi, hali tayoq o'tgan yo'q, qattiqroq uring, – deb ilgarigidan ko'proq urdi. Shunda to'ra yorining ahvoliga rahmi kelib, jallodlarga elanma, deb bir so'z dedi:

Ayo, nozim, bir gapim bor anglab ol,
Men so'zlayin, zehningni qo'y, quloq sol,
Jallodlarga elanmagin, bo'yingdan,
Gavharni ne bilsin ushalgan sopol.

Yomonning qarori bo'lmas bir yerda,
Kishiga kasodi tegar tor yerda,
Gavharni ne bilsin ushalgan sopol,
Zarning qadrin zargar bilar har yerda.

Befarzandning ko'rgan kuni zoyama,
Yo'qchilik jo'mardning ko'zin o'yama?
Jalldlarga elanmagin, bo'yingdan,
Sen qo'y degan bilan jalldo qo'yama?

Attang-a, davri davronim bo'lmadi,
Bul ishlardan pushaymonim bo'lmadi.
Men shuningday bandi bo'lgan kunimda,
Vo bolam, deb otajonim bo'lmadi.

Uch lak edi oldimdagi sipohim,
Savash izlar pahlavonim bo'lmadi,
Qaytayin, o'sgan diyorim bo'lmadi,
Jon achirim, ichkuyarim bo'lmadi.

Bir nechcha xesh-u toborim bo'lmadi,
Men shuningday bandi bo'lgan kunimda,
Enam bebaxt ul nochorim bo'lmadi,
Armon bilan o'lar bo'ldim men endi,
Hay attang, tayin mozorim bo'lmadi.

Paydo bo'ldim ikki gavhar donadan,
Parvoz qilib uchdim manzilxonadan,
O'lim uchun g'am yemayman, bo'yingdan,
Bir armonim, yolg'iz edim enadan.

Belima boylangan zarrin po'tadan,
Kamligim yo'q edi atlas-kimxobdan,
O'lim uchun g'am yemayman, bo'yingdan,
Bir armonim, yolg'iz edim otadan.

Belima boylangan olmos qiyog'im,
G'am bilan sarg'aygan gulday siyog'im,
O'lim uchun g'am yemayman, bo'yingdan,
Qolmadi olamda biror tuyog'im.

Dona edim, somon bo'ldim,
Oltin edim, cho'yan bo'ldim,
Qimmat edim, arzon bo'ldim,
Bir shoh edim, cho'pon bo'ldim,
Birisidan suvo bo'ldim.

G'ariblikda e'tiborim bo'lmadi,
Isfihon – keskir xanjarim bo'lmadi,
No'g'oy eldan birga kelgan, qoshimda –
Qirq yigitim, ajdahorim bo'lmadi,
Kichiklikda birga yurgan beklarim –
Ne shahzodlar, nomdorum bo'lmadi.

Xolbeka to'rasining bu so'zlarini eshitib: «Hay
attang, to'ram yolg'iz ekan», – deb ko'ngli buzilib,
ko'zidan yoshi tizilib, bag'ri ezilib, jallodlarga bir
so'z deb turibdi:

Jallodlar, aytayin senga bir so'zni,
Meni deb tark etgan kecha-kunduzni,
Esiz, to'ram yolg'iz ekan enadan,
Merganlar irim qip otmas yolg'izni.

Paydo bo'lgan ikki gavhar donadan,
Parvoz qilib uchib qo'ngan xonadan,
Merganlar irim qip otmas yolg'izni,
Esiz, to'ram yolg'iz ekan enadan.

Beliga boylangan zarrin po'latdan,
Bandasining ishi kori xatodan,
Merganlar irim qip otmas yolg'izni,
Esiz, to'ram yolg'iz ekan otadan.

Jallodlarga elangani qo'ymaydi,
To'rasini sira ko'zi qiymaydi,
– Urha-ur, – deb satta zolim mirg'azab, –
Haliyam enag'ar tildan toymaydi.

Chinqirmoqda bunda armon qolmadi,
Dovushiga tog'lar toqat qilmadi,
Zangar elda katta-kichik xaloyiq,
Yig'lamagan elda odam bo'lmadi,
Muruvvatsiz, sop berahm jallodlar,
Shahzodaning qadrini hech bilmadi.

Yig'laydi Xolbeka, yoshin tiymaydi,
Ko'p mahosil biror fasl qo'ymaydi,
O'zin jabri ko'rinmaydi ko'ziga,
To'rasini aslo ko'zi qiymaydi:

– Meni izlab No'g'oydan nega kelding, deb,
Men bebaxtga nega oshiq bo'lding, deb,
Yoring bo'lib ne kuningga yaradim,
Mening uchun armon bilan o'lding, deb.

Zarrin ro'molimni boshga o'radim,
Tush ko'rganda yaxshilikka jo'radim,
Ozoringdan tanda jonim aylansin,
Yoring bo'lib ne kuningga yaradim.

Savdo tushgan shahzodaning boshiga,
Qul qoyil qudratli haqning ishiga,
Zulm bilan qonga bo'yab zolimlar,
Haydab bordi podshosining qoshiga.

Alqissa, podshoning oldidagi umarolari, mahram, yasovul, o'gachi, shig'ovul, darbon, bakovul, asabador, tug'dor, qozi, muhrdor – hech qaysisi shahzodaga sovuq shamolni ravo ko'rmay, nima qilarini bilmay, shahzodani tilab ololmay, shohiga bir gapni ma'qul qilolmay, lol bo'lib turib edi, podsho maslahat so'rab aytdi: – Arkoni davlatim, ulamo-muftilarim, inoq-vazirlarim, kengashdon donolarim! Menday ulug' podshoning haybatidan qo'rqmay, qi-

lichdan xavfi tars qilmay, (podsho) xonadoniga xiyonat qilguvchilarni nima qilmoq kerak?

Hamma umarolar maslahat qilib kengashdilar-ki: «Bu gapni shoh yaxshi aytdi. Bir ish-e qiling, shu begunohlar o'lmasin. «Xon g'azabi – xudo g'azabi», degan ekan. Bularni shahardan tirik chiqarib yuboraylik, bandi bo'lsa ham tirik ketsa, ajali yetmasa, bir yerdan chiqar, agar o'lib ketsa, gunohi shohning bo'yniga-da», – deb arkoni davlat gurullab birdan arz qildiki: – E taqsir podshohim, osib o'ldirdingiz – ko'rdik, bosib o'ldirdingiz – ko'rdik, minordan tashladingiz – ko'rdik, to'pga solib otdingiz – ko'rdik. Bu beadablarga shunday jazo buyuramiz: bir tuv biyani olib kelib so'ysangiz, terisini tulup qilib olsangiz, xom teriga ikkovini zich qilib tiqsangiz, bir asov baytalning dumiga taqib, cho'l-jaziraga haydab yuborsangiz, bularning o'ligini g'ajir-quzg'unlar yeb ketsa, – deb arz qildi. Podshoga ma'qul qildilar. Podsho buyurib, bir tuv biyani tulup qilib so'yib, ikkovini zich qilib, xom teriga tiqib, darvozadan chiqarib, bir asovning dumiga taqib, bir cho'l-jaziraga qaratib, ko'p odam chuvlab hurkitib, haydab yubordi.

Asov baytal hurkib, ikkovini sudrab, cho'lga uloqib ketdi. Baytalning dumi bir tol, yarim tol uzilauzila, olti kun deganda (tulup) bir yerda tushib qoldi. Xom teri oftobning harorati bilan qurib, chunon qis-diki, temirday bekitdi. Shu vaqt Xolbeka oyim uzilib qolganin bilib, to'rasini uyg'otib bir so'z dedi:

Gapirsam keladi gapning ma'quli,
Mard o'g'lonning pirga bo'lar doxili,
Vallamat ramaqda joning bormidi,
Volloh a'lam, bizlar qoldik shikili.

Narkas-narkas xumor ko'zlar suzilib,
Hasratingdan yurak-bag'rim ezilib,
Vallamat, taningda quvvat bormidi,
Bizlar qoldik deyman cho'lda uzilib.

Bir bog'chada olmamidi, normidi,
Parvardigor sizga voyim yermidi,
Bizlar qoldik, deyman bunda uzilib,
Mard to'ram, yoningda xanjar bormidi?

To'ra yoridan bu so'zlarni eshitib, bir so'z dedi:

Kokilingning bandi-bandin tuydirma,
Qoshing kerib, qabog'ingni uydirma,
O'z kuyganim bo'lar mening o'zima,
O'rgilay, o'rtangan jonim kuydirma.

Quloq sol, bo'yingdan, aytgan so'zima,
Mard o'g'lonman, dushman tushdi izima,
Sanamjon, o'rtangan jonim kuydirma,
O'z kuyganim bo'lar mening o'zima.

Oh, desa to'kilar ko'zlardan yoshlar,
Ollo, deydi xonaqoda darveshlar,
Hayron qoldim, nozim, aytgan so'zingga,
Bandi bo'p tushganda xanjar nimishlar?
Har nima deb so'zlar ekan buvushlar,
Qo'llarida nigin, tilla-kumushlar.

Yoronlar, xudoning qudrati kuchli,
Hu tog'dan bir quzg'un davr olib uchdi,
U jonivor parvoz aylab osmonga,
Nogahondan ko'zi qudoqqa tushdi.

Qanotin chimirib qo'nib ustiga,
Amri xudo bo'ldi, cho'qidi, teshdi.
Qo'lin solib ikkalasi yirtishdi,
Sog'-salomat shu qudoqdan chiqishdi.

Shahzoda omon-eson, sihat-salomat yori bilan qudoqdan chiqib qarasalar, bir cho'l-jazira, qo'rqinchlik changalzorga tushib qolibdilar. El qayoqda, yo'l qayoqda – hech narsani bilmadilar. Atrofga qaraydi, na tog' va na boshqa hech narsa ko'rinmaydi. To'raning ko'ziga uzoqdan soyaday qorayib bir narsa ko'rinadi. Shahzoda ko'nglida: «Shu qora yo tog' bo'lg'ay, yo bir qora daraxt el bo'lg'ay», – deb ikkovi qo'l ushlab, shu tarafga qarab ravona bo'ldi.

To'raning munojoti:

Elimdan bo'ldim judo,
Bu jonim senga fido,
Adashganda yo'lga sol,
Otingdan qodir xudo.

Men yig'layin zor-zor,
Ketdi qo'ldan ixtiyor,
Adashganda yo'lga sol,
Otingdan parvardigor.

Unutibman yo'limni,
Uzoq tashlab elimni,
Adashganda yo'lga sol,
Ushla, egam, qo'limni.

To'kdin ko'zdan yoshimni,
Qabul qil nolishimni,
Adashganda, xudoyim,
O'ngga boshla ishimni...

Belimda zarrin po'ta,
Qilganim bo'ldi xato,
Adashganda qo'lim ol,
Bolam, deb Odam Ota...

Suvday qaynab toshayik,
Daryoday bo'r jo'shayik,
Qo'lim olib yo'lga sol,
Kulli o'tgan mashoyix.

Qoldi sohibtamizlar,
Yo'lda adashib bizlar,
Qo'lim ushlab yo'lga sol,
Kulli o'tgan azizlar.

Taqdiridan ko'ranlar,
Elda davron suranlar,
Madad qilib qo'lim ol,
Jami o'tgan eranlar.

Bo'ldi bu ishlar bo'hton,
Cho'llarni qilib vatan,
Madad qilib qo'lim ol,
Sharob ichgan chiltonlar...

Alqissa, shahzoda issiq qumda oyoqlarini oldirib, yo'l yurolmay, jaziraning haybatidan badanlarida nam qolmay, tashnalik-suvsizliklari g'olib bo'lib, ko'zlari tinib, boshlari aylanib, giyohlarning tomirlarini qazib so'rib: «Shu suv bo'larmi?» – deb, ba'zan tomirlarni qazib: «Ovqat bo'larmi?» – deb necha kunlar och, suvsiz cho'llarda kezib, quvvatdan madori ketib, avvalgi kunlari yodlanib, falakdan shikoyat qilib, bir so'z dedi, shikoyati bu turur:

Bir vaqtinda edim No'g'oyning shoyi,
Xizmatimda edi uch lak sipoyi.
Qancha xor aylasang, falak, rizoman,
Bo'ldim endi qultum suvning gadoyi.

Talxi bor deb yemovchedim nabotdi,
Gardi bor deb to'shamovchedim banotdi,

Endi bo'ldim parcha nonning gadoyi,
Shu takabburchiligim boshimga yetdi.

Bir bog'chada bog'ning toza guli edim,
Otamman enamning joni, dili edim,
Talxi bor deb yemovchedim nabotdi,
Endilikda och bo'riday uludim.

Yurmakka, qaytayin, yo'qdir toqatim,
Suvsiz cho'lda chiqar oh bilan dodim,
Nonxurishga yemovchedim asalni,
Bu cho'llarda giyoh bo'ldi ovqatim.

Yig'lamay, naylayin, qismatim qatti(q),
Kuysin o'lim, barcha qulni yig'latdi,
Ko'p takabburligim boshima yetdi,
Menga xudo lutfi bilan ko'rsatdi.

Oh urganda esga kelar boyag'im,
Burungiday ermas mening siyog'im,
Suvsiz cho'lda giyoh bo'lib ovqatim,
Yuray desam bostirmaydi oyog'im.

Shahzoda olti kun och, tashna ketib borayotib edi, Xolbeka oyim tashnalab, lablari gazarib, tанда majoli qolmay, qumga yiqildi. Shunda to'rasiga qarab: – Men senga iyarolmayman, bir manzilga yetolmayman, qumda o'lib qolaman, menga qarab sen ham nobud bo'lma, sen elga yetib, odamlarga qo'shilsang, yurtingga borsang, men sendan roziman, zinhor menga qayrilma, orqangga boqmay keta ber, mening kasofatimga shuncha ranjlar ko'rding, qattiq mashaqqatlar ko'rding, mening uchun ko'rding. E, mard to'ram, mendan rozi bo'l, men ham sendan roziman, ket, – deb bir so'z dedi:

Gapirsam keladi gapning ma'quli,
Mard o'g'lonning pirga bo'lar doxili,
Qaramayin keta bergin orqangga,
Baxtim qora, yaramayman shikili.

Toza gulsan, oftob tegib so'lmagin,
Yorim qoldi debon ko'ngling bo'lmagin,
Qaramayin keta bergin orqangga,
Meni deb, mard to'ram, cho'lda o'lmagin.

Suvsiz cho'lda mening yetdi ajalim,
Yurmakka, qaytayin, yo'qdir majolim,
Qaramayin keta bergin orqangga,
Menga sitam qildi bu falak zolim.

Toza gulday so'lar bo'ldim men emdi,
Daryoday bo'p to'lar bo'ldim men emdi,
Sendan judo bo'lar bo'ldim men emdi,
Suvsiz cho'lda qolar bo'ldim men emdi.

Armon bilan o'lar bo'ldim men emdi,
G'arib mozor bo'lar bo'ldim men emdi,
Qaramayin keta bergin orqangga,
Taqdirimga ko'nar bo'ldim men emdi.

Alqissa, Xolbeka oyim yig'lab yiqilib qoldi. Shunda to'rasi Xolbekaning boshiga soya solib, yorini suyab, ko'nglini ovlab: – Bir g'ayrat qil, yo'limiz yaqin qoldi, – deb ko'nglini ko'tarib bir so'z dedi:

Uzoqdan chopilar otning sarasi,
Ko'rinadi bir narsaning qorasi,
Bir faslga g'ayrat qilgin, bo'yingdan,
Yaqin qoldi manzilimning orasi.

Bandadirman, olloni yod etarman,
Yolborib haqqa munojot etarman,
Bir faslga g'ayrat qilgin, bo'yingdan,
Ko'zim bilan qaytib tashlab ketarman.

Po'lat nayza qor ostida yotarmi,
Temir nayzang egovlasang o'tarmi,
Sening to'rang nomardlardan emasdir,
Mard o'g'lon sevdigin tashlab ketarmi?..

Ilohi kelmasin senga mahosil,
Qaytayin, bo'lmadi maqsudim hosil,
Yurarga quvvating, holing qolmasa,
Kel, orqamga ko'tarayin bir fasl.

Yurolmaydi och buyrini ayanib,
(Xizmatkorlar xon oldidan joy olib),
Suvsiz cho'lda kelayotir mushtipar,
O'ldim deydi, to'rasiga suyanib.

Kuntug'mish to'ra yoriga g'ayrat berib, shu qora tarafga tusmollab, oqshom yurib, kunduzlar issiq bo'lsa, changallarning soyasida orom olib, bo uch kun deganda, Mug'olning tog'iga yetdilar. Ikkovlari ham xursand bo'lib: «Shukur, ajalimiz yetgan yo'q ekan, o'lmay shu toqqa keldik, albatta, chashmazor suvlar, har alvon mevalar bo'lsa kerak», – deb chunon g'ayrat qilib yurdilar. Tog'ning darasining ichiga kelib ko'rsalar, yovvoyi yong'oqlar, pistalar, jiydalar va yovvoyi toklar – har alvon mevalar pishib turibdi. Ikkovlari qorinlarini to'yg'azib, bir joydan oqmaydigan bir chashma ham topdilar. Shu chashmaning bo'yini manzil qilib o'tira berdilar. Kuntug'mish: «El daragini topamanmi, yo'l daragini topamanmi?» – deb har kun chiqib, shu tog'larni izlar edi. Mug'ol shunday tog' edi... Yovvoyi meva chunon ko'p edi. Yoz kunlarida yovvoyi mevalarni quritib, bir yerni qazib, qishlik ovqatini berkitib olar edi.

Kuntug'mish to'ra ertangisin turib ketar edi, bir baland cho'qqiga chiqib qarar edi, el topolmas edi.

Shu qish-u yoz shu yerda qoldilar. Xolbeka oyimning bo'yida homila paydo bo'lib, oyi kuni yetib, vaqti kuni yaqin bo'ldi. Shahzoda doyimgi odatini qilib, toqqa chiqib ketib edi.

Xolbeka ikkita o'g'il tug'ib, bolalarini qo'liga olib, avvalgi kunlari esiga kelib: «Ochdan o'ldirib qo'ysam qanday qilar ekanman?» – deb yig'lab o'tirib edi, qarasa, Kuntug'mish to'ra ham el-yo'l daragini topolmay, g'amgin bo'lib kelayotib edi. Xolbeka bolalarini qo'llariga olib, to'rasining oldiga chiqib, go'daklarini ko'rsatib, bir so'z dedi:

Quloq solgin alvon-alvon so'zlarga,
Bizlar yurdik odami yo'q tuzlarga,
Ikki go'dak ollo berdi bizlarga,
Ochdan o'lsa, norastangni naylarman?

Doyimgiday davri-davron bo'lmasa,
Saltanatli ko'shki-ayvon bo'lmasa,
Beray desam bir parcha non bo'lmasa,
Ochdan o'lsa, norastangni naylarman?

Ikki go'dak yig'lashib dod deyishadi,
Ochlikdan ikkovi faryod deyishadi,
Go'daklar zor yig'lab ovqat deyishadi,
Ochdan o'lsa, norastangni naylarman?

Bu go'daklar bizni qilar sargardon,
Sabil bo'lib qolgan manzilman makon,
Endi bo'ldi, to'ram, ahvoling yomon,
Ochdan o'lsa, norastangni naylarman?

Rahmim kelar buning yig'laganiga,
O't tushar ko'rganing, bilsang, taniga,
Ochdan o'lsa, zomin bo'ldik qoniga,
Ochdan o'lsa, norastangni naylarman.

Shahzoda yorining ko'nglini ovlab, go'daklarini qo'lga olib, ko'nglini ko'tarib: – Aslo xafa bo'lma, – deb bir so'z dedi:

Dam shu damdir, o'zga damni dam dema,
Shukur qilgin, davlatingni kam dema,
Suydigim, sallangan nozim, sanamjon,
Go'dak uchun aslo, yorim, g'am yema.

Quloq solgin mard to'rangning so'ziga,
Jimma-jimma yoshi to'lgan ko'ziga,
Suydigim, sallangan nozim, g'am yema,
Go'daklarni topshir haqning o'ziga.

Uzoqda qolgandir, manzilim, joyim,
Sabil bo'lib tilla naqshin saroyim,
Go'daklarni topshir haqning o'ziga,
Tish beribdi, rizqin berar xudoyim...

Mard o'g'lonman, savdo tushdi boshima,
O'zim yolg'iz, hech kimim yo'q qoshima,
Hayron edim bu ishima, bo'yingdan,
Uch kun bo'ldi, otam kirar tushima.

– E sanamjon, uch kundan beri otam kunda tushima kirar edi, men hayron edimki, nega bunday qildi deb. Endi xotirim jam bo'ldi. Shu go'daklar uchun aynalib yurgan ekan, – deb joyiga kelib, bachchalarning tarbiyatiga mashg'ul bo'ldi.

Shu yil ham o'tdi. To'ra aslo el-yo'l topolmadi. Alhol, bachchalar uchga kirdi. Endi to'raning shu tog'da hech bir chiqmagan cho'qqisi qolmadi. Lekin uzoqda, bir balandda qiyali cho'qqi ko'rinadi. Necha safar boraman, deb chiqdi, kun kech bo'lib yetolmay, Xolbeka yolg'iz, deb qaytib joyiga kelib edi. Bir kuni to'ra o'yladi: «Kel-e, kechga qolsam, Xolbeking mana ikki bolasi bor-ku, men shu tan-

gining ustiga chiqib, atrof-olamga qarayin. Agar el daragini topmasam, yo'l daragin topmasam, andan so'ng umidimni uzib, shu tog'da vahshiy hayvonlar qatori o'tayin-da ketayin», – deb turib, g'o'g'adan belbog' qilib eshib oldi, belini ikki joyidan mahkam bog'lab bo'g'ib oldi. Xolbeka oyim to'rasining harakatini ilgariidan ziyod anglab, ko'nglida aytdi: «Hay attang, bu to'ram ketadi ekan, shu vaqtga dovur yo'l topolmay yurgan edi, alhol, eliga ketmoqchi bo'ldi, men qolar ekanman», – deb to'rasiga qarab: – Yo'l bo'lsin, to'ram? Aytuvchi eding, mard yorini tashlab ketmaydi, deb. Bugun qanday nomard bo'lding? Meni tashlab ketib borayotibsan, qaytib kelmaysan. Agar ketsang, bolalaringni olib ket. Men yomon bo'lsam, bolalaring ham yomonmi? – dedi. Shahzodaning ko'ngliga qattiq tegib: – E attang, sendan bu so'z lozim emas edi. Nahotki seni tashlab ketsam? – dedi.

Xolbeka oyim: – Endi ketasan, bildim endi, – deb bir so'z aytdi:

O'tar dunyo qiyomatni o'ylading,
Yorim deding, oxir ko'zdan taylading,
Valloh a'lam, ketar bo'lding shikili,
Ikki yerdan beling mahkam boylading.

Gapirsam keladi gapning ma'quli,
Zarafshon bo'yilgan oyim kokili,
Ikki yerdan beling mahkam boylading,
Men bilgimda ketar bo'lding shikili?

Izlading, topmading o'sgan elingni,
Axtarib topmading yurgan yo'lingni,
Men bilgimda ketar bo'lding shikili,
Ketsang, olib ketgin ikki ulingni.

Uzoqda qolgandi manzil diyoring,
Bexabar qolgandi ko'p ichkuyaring,
Ketsang, olib ketging ikki ulingni,
Sen ketsang, bollarga tutar xumoring.

Kuygan qullar daryoday bo'p toshmaymi,
O'rtanganlar qaynab-qaynab jo'shmaymi.
Shu ketgandan agar qaytib kelmasang,
Go'daklaring otam qani deyshimaymi?

Oyim qizman, ishim haqdan ko'raman,
Shonaman zulfimni toblab o'raman,
Agar ketsang, olib ketgin bolangni,
Yurtingni top, to'ram, javob beraman.

Shahzoda aytdi: – Men No'g'oy mamlakatimni, arkonni davlatimni, shohlik hukumatimni tark qilib, sening yo'lingga yo'q qilganman, aslo tashlab ketmasman. E sanamjon, to'rt yildan beri men chiqmagan tangi-cho'qqi qolmadi, aslo yo'l topolmadim. Ammo uzoqdan bir baland tangi ko'rinadi. Necha marta boraman, deb chiqdim, seni yolg'iz, qo'rqadi deb yo'ldan qaytdim. Endi senga aytar so'zim shuki, shu tangiga ham chiqib qarayin, yo'l daragini topmasam, el daragini topmasam, andin so'ng shu tog'da vahshiy hayvonlar qatori o'tayinda-ketayin, – deb bir so'z deb turibdi:

Dam shu damdir, o'zga damni dam dema,
Shukur qilgin, davlatingni kam dema,
Bukun ketsam, tongla qaytib kelarman,
Ketadi deb, sanamjonim, g'am yema.

Toza gulman, oftob tegsa so'larman,
Mavj urib, daryoday toshib to'larman,
Ketadi deb, suyduk yorim, g'am yema,
Bukun ketsam, tongda qaytib kelarman.

Ot chopilar baland tog'ning pastiga,
Quloq solgin gapimning payvastiga,
Bukun ketsam, tongla qaytib kelarman,
Chiqib kelay bir tangining ustiga.

Bir bog'chada olmamikan, normikan,
Parvardigor bizga voyim yermikan,
Chiqib kelay shu tangiga, sanamjon,
El daragi, yo'l daragi bormikan?

Sensiz bu to'rangga olamdir zindon,
Sen bo'lmasang, naylar hur ila g'ilmon?
Mard o'g'lon suydugin tashlab ketmaydi,
Ketadi, deb xafa bo'lma, sanamjon.

Sening to'rang yigitlarning og'asi,
Unga tekkan Shohimardon duosi,
Chiqib kelay bu tangining ustiga,
Jilvalanib ko'rinadi qorasi.

– Shu tangiga necha boraman dedim, seni qo'rqadi, deb qaytdim. Endi, mana, bolalaring bor, qo'rqmaysan, men bu kun yurib, ertan kelaman, – deb jo'nay berdi. Xolbeka oyim yig'lab qola berdi.

«Lekin to'ram mening ko'nglimga qarab aytdi, endi kelmaydi», – deb xo'rak mevalaridan olib, ikki bolasini ko'tarib, qorama-qora to'raga bildirmay kela berdi. To'ra shu yurgandan uch kun yo'l yurdi. Shu cho'qqi tog'ning oda bo'lgan yeri edi. Shahzoda pastga qarasa, bir angqillagan, karvon yurgan katta yo'l tog'ning tumshug'idan o'tib ketibdi. Shahzoda yo'lni ko'rib: «Xudoyo shukur, men ham yo'l ko'rar ekanman-a, yo'l ko'rdim, elni ham ko'rarman, pastroqqa tushib qarayin, shu yo'l qayoqdan kelib, qayoqqa borar ekan», – deb pastga tushib qarasa, yo'lning ikki tarafida katta ikki saroy turibdi. Bir saroyga qariyb yigirma ming karvon tushib yotibdi.

Shahzoda aytdi: «Men ham odam ko'rar ekanman. Kel-e, Xolbeka bo'lsa bir kunini ko'rar-da, pastga tushay, shu karvonlardan bir kosa suv, bir non tilab olib yeb ketay», – deb pastga tushib kela berdi. Kelib, karvonlarni oralab: – E yoronlar, non xudoyi bormi? – deb o'zining kam-ko'stligiga ko'ngli buzilib, bag'ri ezilib, o'zini to'xtatolmay, bir so'z deb turibdi:

Bir vaqtida edi No'g'oyning shoyi,
Xizmatinda edi uch lak sipoyi,
Mo'min bo'lar mo'min bilan birodar,
Bormidi, karvonlar, noni xudoyi?

Kuygan qullar gapni gapga ulaydi,
To'xtatolmay o'zin, xonzod jilaydi,
Bir vaqtida ark so'ragan shunday xon,
Karvonlardan elanib non tilaydi...

Shahzoda o'ksinib, ko'zining yoshini tiyolmay yig'lab turib edi, shu karvonlarning kattasi – Azbarxo'ja degan karvonboshisi bor edi, shahzodaga ko'zi tushib, qoshiga chaqirib olib, bir so'z dedi:

Qizil gul ochilar g'unchadan g'uncha,
Toqatim yo'q, yana gul ochilguncha,
Suvrating qalandar, shakling xonzoda,
Yo'l bo'lsin, qaddingdan, qalandarbachcha?

Ne sabablik' bunday bo'lding aftoda?
G'am bilan beribsan umring barboda,
Suvrating qalandar, tarzing xonzoda,
Yo'l bo'lsin, qaddingdan, qalandarbachcha?

Bulbul degan qushlar qizil gullarga,
So'naning mavsimi oydin ko'llarga,

¹ Sababdan.

Gado degan shavqi kelar ellarga,
Qush uchsa qanoti kuygan cho'llarga,

Xon qalandarbachcha, senga yo'l bo'lsin?
Qalandar, qayerda o'sgan diyoring,
Bu jahonda nedur kasb ila koring,
Bu yerlarga ne deb tushdi guzaring,
Xon qalandarbachcha, senga yo'l bo'lsin?

Shahzoda yig'lab: – E qofilaboshi, men umrim bo'lib, bir kishining bir nima narsasini olgan emas edim, alhol, musofirchilik va g'ariblik, bir kosa suv va nonga zarur bo'lganimga shu karvonlardan tilanib, yig'lab turibman, – deganda, Azbarxo'ja bir so'z dedi:

Uzoq yerdan yaxshi tulpor chopilmas,
Chopilmayin xasa tulpor sovuymas,
Unday desang, bizning eldan topilmas,
Talabingni ollo bersin, qalandar.

Bozirgonman, tirkaganim nor edi,
Nor ustiga yuklaganim zar edi,
Ul saroyda bir chashmamiz bor edi,
Talabingni ollo bersin, qalandar.

Chashmaning ko'zini yuho¹ tutibdi,
Meningday nechovni borsa yutibdi,
Karvonlar holini xarob etibdi,
Talabingni ollo bersin, qalandar.

Bilmayman, ahvolim qanday bo'ladi,
Barchani yaratgan tangrim toloদি(r),
Bir kosa suv, bir non bersam men senga,
Chokarimning biri cho'lda o'ladi,
Talabingni ollo bersin, qalandar.

¹ Ajarho.

Shahzodaning achchig'i kelib aytdi: – O'zing xudodan qaytgan yomon xo'ja ekansan. Shu yigirma ming odamga bir kosa suv bilan bitta non nima gap ekan. Kel, endi sen menga bir kosa suv, bir non bergin, nonni yeyayin, suvni ichayin, qo'limga bir o'tkir isfihon qilich ber, shu yuho – ajdar bilan urushayin, agar ajdarhoni o'ldirsam, bir kosa suv, bir noningga rozi bo'l, agar o'lib ketsam, mening xunim bir kosa suv, bir non bo'lsin, – dedi. Anda Azbarxo'ja xudodan qaytgani rost edi: – Sen joningni sotmoqqa xaridor topmay yurgan ekansan, – deb bir kosa suv, bir nonni joniga baraka qilib berdi. Shahzodaning ko'zining yoshi hali ham tiyilmay, suvdan picha ichib, nondan yeb, non yarim bo'lib edi, qolgan non tomog'idan aslo o'tmadi. Karvonlarning ko'zini olib, nonni qo'yniga soldi: «Agar ajalim yetmay, o'lmay borsam, go'daklarim emaklab oldimga chiqsa, ikkovining qo'liga bo'lib bera-man», – deb qolgan suvni ichib: – Qani, qilichingni ber, – dedi.

Shahzoda No'g'oyda yurgan vaqtida chilsimotni bilar edi. Anda shahzoda qilichni qo'liga olib, bosgan qadami o'ngmay, falakdan shikoyat qilib: «Avval podsho qilib, oxir olib kelib bir nonga soting-a», – deb ko'ngli pora-pora bo'lib, ichi g'amga to'lib, bir so'z dedi:

Uzoqda qolgandi manzilim, joyim,
Sabil bo'lib tilla naqshin saroyim,
Armon bilan o'lar bo'ldim men endi,
O'zing obro' bergin, qodir xudoyim.

Kuygan qulman, chiqar oh bilan zorim,
Qaytayin, tanamdan ketdi madorim,

Giriftor aylama ajdar damiga,
O'zing obro' bergin, parvardigorim.

Qaytayin, topmadim o'sgan elimni,
Naylayin, unutdim sog'u so'limni,
Agar o'lsam shu zolimning damida,
Tog'da yetim qildim ikki ulimni...

Oqizib ko'zimdan qonli jolamni,
Qodir mavlon mo'l qilgan nolamni,
Agar o'lsam shu zolimning damida,
Tog'da yetim qildim ikki bolamni.

Ulug' dedim ostonaga bosh urdim,
Sirimni aytmay g'animdan yashirdim,
Agar o'lsam shu ajdarning damida,
Xudoyo, go'dakni senga topshirdim.

Qaytayin, boshimga bo'ldi qiyomat,
Kecha-kunduz ishim oh-u nadomat,
Xudoyo, go'daklar senga omonat,
Omonatga qilmagaysan xiyonat,
Saqlagin go'dakni sog'-u salomat.

Yangi tuqqan oyday botib boraman,
Ajal yoqasini tutib boraman,
O'zing rahm etmasang g'arib holima,
Borsa kelmas yo'lga ketib boraman.

Bir vaqtida arz so'ragan xon edim,
O'zimni bir nonga sotib boraman,
Xudoyo, go'daklar senga omonat,
Qo'sh bolamni yetim etib boraman.

Armon bilan yig'lab qoldi ortimda,
Sanam yorimni unutib boraman,
Xudo, rahm aylagin g'arib holima,
Oxirat yo'lini tutib boraman.

O'z elinda edi guldin ozoda,
G'ariblik yurtinda bo'lib aftoda,

Qo'lida qilichi mardning yalang'och,
Tashqarida arbay¹ berdi shahzoda.

G'amgin bo'lib ikki ko'zga yosh urdi,
Ulug' dedi, ostonaga bosh urdi,
Tashqarida arbay berdi shahzoda,
Arbov bilan ilonning aqlin shoshirdi.

Bu g'ariblik mardni qilgan sargardon,
Izlaydi, topmaydi dardiga darmon,
Shahzoda ilonning aqlin shoshirdi,
Ichkarida tikka bo'ldi ul ilon.

Dam-badam pishqirib damga tortadi,
Dashtlarning yuzini to'zon tutadi,
Har pishqirib damga tortsa ajdarho,
Tog'larning toshini larzon etadi.

Sadog'ini yuz qaytarib iyniga,
Dushman yurar mard o'g'lonning keyniga,
Yo'llarning roshini to'zon tutadi,
Jami karvon rido soldi bo'yniga.

Qiyomat bo'lganday bo'ldi bu dashtga,
Zilzilalar tushdi tog' bilan toshga,
Jami karvon rido soldi bo'yniga,
Odam bo'lsa, ofarin der bu ishga.

Monandi bo'lganday bo'ldi qiyomat,
Ajdarhoni arbayotir azamat,
Shahzodaning bu ishini ko'rganda,
Odam bo'lsa, der edi, ofarinbod.

Shahzodaning (endi) aqlin shoshirdi,
Zolim ilon zo'rligini oshirdi,
Ust-ustiga damga tortdi ajdarho,
Shahzodaning badanini shishirdi.

¹ Avray.

Shahzodaning qaddi yoyday bukildi,
Ikki ko'zdan selob yoshi to'kildi.
Turmoqqa shahzodaning qolmay majoli,
Esankirab, esiz, shahzod yiqildi...

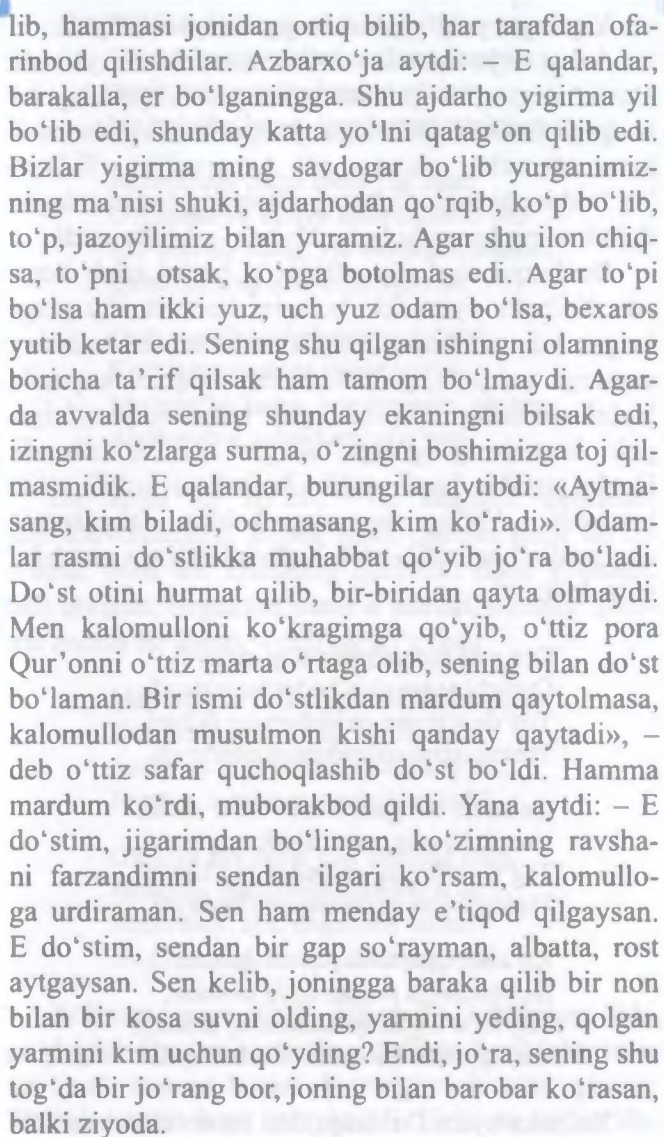
Boshida kulohi, egnida janda,
Yetib keldi Burqsarmast devona:
– Boshing ko'tar. No'g'oy elning shahzodi,
Farzandim, To'y madir ilonning oti,
Men o'zingga aytmas edim otini,
Tog'da qolgan norastangning hurmati.

Zolim ilon qaddi yoyday bukilar,
Qahr aylasang, tanda qoni to'kilar,
Farzandim, To'y madir ilonning oti,
Uch marta To'y ma deb aysang, yiqilar...

Oqizdi ko'zidan qonli yoshini,
Qiyomat savdoga qo'ydi ishini,
Xanjari qo'lida mardning yalang'och,
Kesib oldi ajdarhoning boshini.

Armon bilan bilmaganin bildirdi,
Xanjar solib qora bag'rin tildirdi,
Xanjari qo'lida mardning yalang'och,
Mardlik bilan ajdarhoni o'ldirdi.

Shahzoda qo'lidagi xanjari bilan ajdarhoning tanasini besh g'o'la qildi. Har g'o'lasini jo'xori quriydigan bir mo'la qildi, g'ayrati kelib, shunday kattakon ajdar edi, dabdala qildi. Chashmaning suvlariga kiyim, xanjarlarini yuvib, karvonlarning qoshiga borib qarasa, jami karvon yukini ortib, yo'lga tushib, qochib ketib borayotibdi. Shahzodani ko'rib to'xtab, jamiy karvon ketiga qaytdi. Kelib saroyga qaytadan tushdi. Shahzodani izzat-hurmat qi-

lib, hammasi jonidan ortiq bilib, har tarafdin ofarinbod qilishdilar. Azbarxo'ja aytdi: – E qalandar, barakalla, er bo'lganingga. Shu ajdarho yigirma yil bo'lib edi, shunday katta yo'lni qatag'on qilib edi. Bizlar yigirma ming savdogar bo'lib yurganimizning ma'nisi shuki, ajdarhodan qo'rqib, ko'p bo'lib, to'p, jazoyilimiz bilan yuramiz. Agar shu ilon chiqsa, to'pni otsak, ko'pga botolmas edi. Agar to'pi bo'lsa ham ikki yuz, uch yuz odam bo'lsa, bexaros yutib ketar edi. Sening shu qilgan ishingni olamning boricha ta'rif qilsak ham tamom bo'lmaydi. Agar da avvalda sening shunday ekaningni bilsak edi, izingni ko'zlargacha surma, o'zingni boshimizga toj qilmasdik. E qalandar, burungilar aytibdi: «Aytmasang, kim biladi, ochmasang, kim ko'radi». Odamlar rasmi do'stlikka muhabbat qo'yib jo'ra bo'ladi. Do'st otini hurmat qilib, bir-biridan qayta olmaydi. Men kalomulloni ko'kragimga qo'yib, o'ttiz pora Qur'onni o'ttiz marta o'rtaq olib, sening bilan do'st bo'laman. Bir ismi do'stlikdan mardum qaytolmasa, kalomullodan musulmon kishi qanday qaytadi», – deb o'ttiz safar quchoqlashib do'st bo'ldi. Hamma mardum ko'rди, muborakbod qildi. Yana aytdi: – E do'stim, jigarimdan bo'lingan, ko'zimning ravshani farzandimni sendan ilgari ko'rsam, kalomullonga urdiraman. Sen ham menday e'tiqod qilgaysan. E do'stim, sendan bir gap so'rayman, albatta, rost aytgaysan. Sen kelib, joningga baraka qilib bir non bilan bir kosa suvni olding, yarmini yeding, qolgan yarmini kim uchun qo'yding? Endi, jo'ra, sening shu tog'da bir jo'rang bor, joning bilan barobar ko'rasan, balki ziyoda.

Shahzoda lol bo'lib aytdi: – Tanho kelib edim, tanho edim.

Yig'inga, yolg'iz shu saroyga kelganini aytdi.

Azbarxo'ja qaradi, do'sti hamrohini aytmadi.
Davlat degan bir quli bor edi, qanotli qushday bir
bodpoyi bor edi. Balandga, pastga ilonday shuvshib
ketar edi, uchar qushday edi. Azbarxo'ja: – E Dav-
lat, bodpoyini min, tog'ning oftobro'y betini izlagin,
do'stimning hamrohi bor, olib kel, – deb buyurdi.

Davlatqul tog'ning oftobro'y betini izlab borar
edi. Xolbeka oyim ikki bolasini ko'tarib shu yerga
kelgan edi, oftobning issig'idan bolalarini toshning
soyasiga yotqizib, go'daklarning halqumi kuyunib,
laylak qushday chirpinib, goh bunisining og'ziga,
goh bunisining og'ziga tufrigini solib o'tirib edi.
Davlat ustidan borib qoldi. Xolbekani ko'rib, otini
to'xtatib: – Yuring, men sizga keldim, qalandarxon
charlaydi-chaqiradi, – deb Xolbeka oyimga qarab bir
so'z dedi:

O'q otsa merganning o'qi zirlaydi,
Qamchi tegsa chin bedovlar pirlaydi,
Tog'da o'tirgan qalandarning dilbari,
Yuring, sizni qalandarxon charlaydi.

Qalandar bo'lgandir karvonlar shohi,
Husni, bilsang, misli falakning mohi,
Tog'da o'tirgan qalandarning hamrohi,
Yuring, sizni qalandarxon charlaydi.

Ko'zlari qambardir, qoshi qalami,
Ko'rganlarga solgan qayg'u-alami,
Tog'da o'tirgan qalandarning sanami,
Yuring, sizni qalandarxon charlaydi.

Xolbeka oyim Davlatquldan bu so'zlarni eshitib,
zor yig'lab: – Jon aka, meni yur dema, qalandarning
o'zini yubor, – deb panada bir so'z dedi:

Bul judolik meni qildi sargardon,
Qaytayin, topmadim dardima darmon,
Aytib yubor qalandarning o'zini,
Mo'min bo'lsang, yur demagin, akajon.

Judolikning dardi meni yig'latar,
O'ylasam bu dunyo hammadan o'tar,
Mo'min bo'lsang, yur demagin, akajon,
Qalandarning o'zi kelib opketar.

Quloqqa ol mushtiparning so'zini,
Ko'zining yoshiga yuvar yuzini,
Mo'min bo'lsang, yur demagin, akajon,
Aytib yubor qalandarning o'zini...

Davlatqul lol bo'lib: – E singlim, qalandarxon karvonlarning ichida misli podsho surat bo'lib o'tirur. Men bir kishining quliman. Agar kelmadi, deb borsam, begumon meni o'ldiradi, mening qonima zomin bo'lasan, – deb bir so'z dedi:

Men borgan so'ng yana birov keladi,
Kim bodpoyni minsa, topib oladi,
Andin so'g'in menday Davlat o'ladi,
Jigarim, maslahat qanday bo'ladi?

Olgorga suv berar cho'llarning qoqi,
Jondorni qutqarmas ajalning o'qi,
Xudo haqi, aka, degin sen meni,
Singlim, dedim seni, olloning haqi...

Xolbeka oyim hech iloj-chora topolmay, ikki go'dagini Davlat akasining qo'liga berib, karvonga qarab ravona bo'ldi. Kuntug'mish to'ra qarasa, Xolbeka oyim ham kelayotibdi. Uviz eti uv bo'lib, to'la badani suv bo'lib, yoriga rahmi kelib, joyidan tura keldi, Azbarxo'ja aytdi: – E do'stim, hamrohing